

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili õppekava

Liisi-Ly Viitkin

**EESTI ETNOGRAAFILISTE KÕLAPAELTE PAIKKONDLIKUD ERIPÄRAD JA
TEHNIKA 18. – 19. SAJANDIL**

Seminaritöö

Juhendaja: Ave Matsin MA,

rahvusliku tekstiili lektor

Viljandi 2011

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. KÕLATEHNIKA AJALUGU.....	6
1.1. Kõladega kudumise ajalugu maailmas	6
1.2. Kõladega kudumise ajalugu Eestis	6
2. PAIKKONDLIK ÜLEVAADE EESTI ETNOGRAAFILISTEST KÕLAPAELEST 18. JA 19. SAJANDIL.....	8
2.1. Kagu-Eesti poogad ja vööd	8
2.2. Mulgi alade poogad ja vööd	9
2.3. Saaremaa poogad.....	11
2.4. Muhu vööd ja poogad	12
2.5. Ohjad	13
3. KÕLADEGA KUDUMINE	15
3.1. Töövahendid ja materjalid	15
3.2. Ettevalmistus kudumiseks	16
3.3. Kudumine	20
3.3.1. Kõikidest kõladest on neli lõnga läbi pandud.....	21
3.3.2. Osades kõlades neli lõnga ning osades kaks	21
3.3.3. Kõikides kõlades on kaks lõnga	24
3.4. Keerdude eemaldamine	24
3.5. Kõlapaela otste viimistlemine	25
KOKKUVÕTE	27
KASUTATUD KIRJANDUS.....	30
LISAD	31
LISA 1 Kaardid.....	31
LISA 2 Fotod.....	32
LISA 3 Mustriskeemid.....	40
LISA 4 ERM-i fondis olevate kõlavööde, -pookade, ohjade ja kõlade andmed pearaamatust, mida töö raames vaatlesin	44
SUMMARY	50

SISSEJUHATUS

Kõladega kudumine on üheks vanemaks tekstiiltehnikaks ning sellel on lai levikuala üle kogu maailma. Eesti ala kõlatehnikat iseloomustav etnograafiline aines pärineb peamiselt 18. sajandi teisest poolest ja 19. sajandist. Kõladega kooti ülevisete ja seelikute ääriseid, võid ning ohje.

Kudumiseks on vaja kõlasid – umbes 5x5 cm suurusi õhukesi nelinurkseid lauakesi, mille igas nurgas on auk. Lõimelõngad pannakse läbi kõlades olevatest aukudest ning pingutatakse kahe punkti vahele. Kõladega kootud pind moodustub koelõngaga ühendatud lõimelõngade ridadest, mis on kõlade abil keerdu aetud. Kõlapaela kiri moodustub kõlade keeramisel ning sõltub nii lõngade asendist kõlades, kõlade keeramise suunast ja rütmist kui ka värvide järjestusest.

Seni on kõlatehnikast kirjutatud vaid ülevaatlilikult ning puudub hea süstemaatika. Kõlapaelad on Eestis kajastamist leidnud Helmi Kurriku artiklis „Kõlavöö Eestis“ (ERM-i Ar VII, 1932), mis on küll metoodiline, kuid raskesti jälgitav ja kohati süsteemitu. Eevi Asteli poolt 1998. aastal ilmunud raamatus „Eesti vööd“ on ülevaatlilik kirjeldav ja analüüsiv peatükk kõlavööde ja –paelte ajaloost. 2010. aastal ilmunud raamatus „Meite Muhu mustrid“ on peatükk Muhu kõlavöödest ja –pookadest ning tegemisjuhend. Raamat „Seto lavvaguvüü“ tutvustab 17 setu vööd ja annab kudumisõpetuse. Seega puudub ühtne materjal kõlatehnika paikkondlikest ning tehnilistest iseärasustest ning juhis erinevate kõlapaelte valmistamiseks.

Uurimuse probleemipüstitus on vaadeldav kahest aspektist – kõlatehnika ja kõlapaelte paikkondlikud eripärad. Millised olid kõlatehnika juures kasutatavad töövahendid ja materjalid? Kuidas toimus kudumise protsess? Kuidas tänapäeval kõladega kududa? Millised on Eestis peamiselt 18. ja 19. sajandil valmistatud kõlapaelte paikkondlikud eripärad?

Käesoleva töö eesmärgiks on luua terviklik, illustreerivate jooniste ja skeemidega varustatud, kirjeldav ja metoodiline materjal tutvustamiseks selle tehnika traditsioonilisi töövõtteid ja tänapäevaseid võimalusi. Samuti luua süsteemne ülevaade eesti etnograafilistest kõlapaeltest.

Kavas on kirjeldada nii traditsioonilist kõlapaela valmistamise protsessi ja paikkondlike eripärasid kui ka tänapäeval kasutatavaid töövõtteid. Seda teen olemasoleva kirjanduse ja Eesti Rahva Muuseumi (edaspidi ERM) fondis asuvate kõlapaelte, etnograafilises arhiivis (edaspidi EA) leiduva informatsiooni ning oma töökogemuse põhjal.

ERM-i kogudes on 166 kõlavööd, kõige rohkem Mulgimaalt (u 80), seejärel Setumaalt 39 ning Muhust 26. Kõlapoogad on Mulgimaalt, Muhust ja Saaremaalt, kokku 37. Ohjasid on 38, millest enamuse Lõuna-Eestist, kuid ka mujalt Eestist. Kõlakomplekte või üksikuid kõlasid on 55. Kõigepealt tutvusin kartoteegiga ning selle põhjal valisin välja legendid ning esemed, mida vaatlesin (vt lisa 3 ja 4). Keskendusin rohkem nendele piirkondadele, millest on vähem kirjutatud. Kogusin ka andmeid kõladega kudumise kohta EA-st. Andmeid töötlen peamiselt kvalitatiivsete meetoditega.

Töö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis annan referatiivse ülevaate kõladega kudumise ajaloost maailmas ja Eestis.

Teises peatükis annan ülevaate Eesti erinevates paikkondades kasutatud kõlatehnikas vöödest ja pookadest, kirjeldades nende kirja-, värvikompositsioone, mõõtmeid, otste viimistlemist ning kasutusala. Jagan kõlapaelad paikkondade järgi nelja rühma: 1) Kagu-Eesti poogad ja vööd, 2) Mulgi alade poogad ja vööd, 3) Saaremaa poogad ning 4) Muhu vööd ja poogad. Viienda rühma moodustavad ohjad, mille paikkondlik levik on vöödest ja pookadest laiem, kuid olulisi paikkondlike eripärasid ei ole.

Kolmas peatükk keskendub kõlatehnikale. Tutvustan selle tehnika juures kasutatavaid töövahendeid ja materjale. Selgitan, kuidas moodustuvad kõlatehnikale omased faktuurid, kuidas seda mustri skeemina esitada ning kuidas skeemi lugedes kõlapaela üles rakendada. Edasi kirjeldan etapiviisiliselt kõlapaela kudumise protsessi: lõimelõngade käärimist, lõngade rakendamist kõladesse, koelõnga ettevalmistamist, kuduja asendit pingutatud lõime suhtes, erinevaid kudumise tehnikaid, kudumisel tekkivate keerdude kõrvaldamist ning paela otsanarmaste viimistlemist.

Töö edaspidiseks eesmärgiks võiks olla ajalis-ruumilise leviku ja kasutusala põhjalikum uurimine. Töö saaks vormistada õpikuks, mida saaks kasutada rahvarõivaste valmistajad ja kandjad, käsitööringide juhendajad ja kõik huvilised.

1. KÕLATEHNIKA AJALUGU

1.1. Kõladega kudumise ajalugu maailmas

Kõladega kudumine on üheks vanemaks tekstiiltehnikaks. Kõladega kudumist tunti juba Vana-Egiptuses 5-6 tuhat aastat tagasi. Arvatakse, et egiptlaste vahendusel levis kõlatehnika ka naaberrahvastele. Esimese aastatuhande teisest poolest on Kesk- ja Põhja-Euroopa maadest mitmeid näiteid kõlavöödest ja ka kangale külge õmmeldud või püsttelgedel koos kangaga kootud kõlaääriseid. Koos kangaga kootud kõlaäärised olid vaipadel ja ülevisetel ääre tugevdamiseks kui ka kaunistamiseks. Kõlavööd on üheks vanemaks Põhja-Euroopa tekstiiliornamendi näiteks, leitud vööd viitavad geomeetrilise ornamendi variandirikkusele (vt foto 1). (Astel 1998, lk 31-35)

Foto 1 Pooleliolev kõlapael, Osebergi laevmatus 9. saj, Norra (Ingstad 2004)

1.2. Kõladega kudumise ajalugu Eestis

Eesti alal pärinevad kõladega kootud äärise ja vööde esimesed leiud 12. – 13. sajandist. Alates 12. sajandist muutuvad kitsad ühe- või kahevärvilised äärised nii Ida-Lätis kui ka Lõuna-Eestis geomeetrilise ornamendiga laiadeks vöödeks.

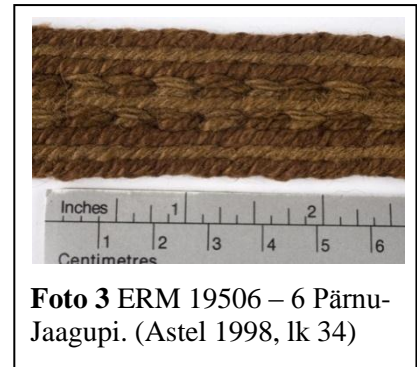
Vanimaks näiteks on Rõuge Virunuka külakalmistust (AI 4342:V 9, 10) pärinevad kõlavöö tükid 12. – 14. sajandist,

Foto 2 Rekonstruktsioon Virunuka vöö tükkide järgi, teostanud Soome vöödeuurija Barbro Gardberg. (Astel 1998, lk 32)

mida kasutati tagapõlle ülalhoidmiseks (vt foto 2). 12. – 14. Sajandist on vöötükid ja vaipade äärised Otepäält (AI 3680:IV 12, 20), Vastseliina Siksali kalmistust (AI 5104:IV 29), Viru-Jaagupi Võhu asulast, Hummuli, Loona ja Iisaku Jõuga

kalmistust (AI 4008:XXXII 213). 14. – 15. sajandist pärinevad hele- ja tumepruuni värvi vöötükid Parisselja rabast (ERM

19506 – 6 Pärnu-Jaagupi) on lihtsama ornamendiga (vt foto 3). Vanimad kõlad on leitud Lõhavere linnusest 13. sajandi algupoolt (AI 4133:2274:76). Kõlatehnika edasise arengukäiku ei ole süsteemselt uuritud. Kuna arheoloogilises leiumaterjalis on kõlapaelad levinud üle kogu Eesti ja ka hilisemad teated KV-s (Korrespondentide vastuste arhiiv Eesti Rahva Muuseumis) annavad tunnistust sellest, et kõlatehnikat tunti üle kogu Eesti. (Astel 1998, 35-39; Matsin 2002, lk 45)

Eesti ala kõlatehnikat iseloomustav etnograafiline aines pärineb peamiselt 18. sajandi teisest poolest ja 19. Sajandist (vt lisa 1). Kõlatehnika paikkondlik levik oli juba üsna erinev. Püsis see enamjaolt nendes paikades, kus rahvakultuuri vanemad elemendid üldse kauem püsisid, Lõuna-Eestis ja saartel, kus kooti endiselt võid, ohje, seeliku ja ülevisete ääriseid. Seelikute ja ülevisete ääriste nimetuseks on pook ehk veerik. Hallistest ja Setumaalt on teateid, et meestevööd kootakse kõladega, naistevööd tihvaga, Muhus kooti kõladega naiste vöösid. Peamiselt Lõuna-Eestis kasutati pulma – ja kirikusõitudel punasepõhjalisi, tumeda äärejoone ja kirjaga kõlaohje. 18. sajandi teisel poolel ja 19.sajandil kasutati kõlatehnikat vööde kudumiseks vaid mõnedes paikkondades: Lõuna-Viljandimaalt, Lõuna-Pärnumaalt, Setumaalt ja Muhust. (Astel 1998, lk 39-47, Manninen 2009, lk 319)

2. PAIKKONDLIK ÜLEVAATE EESTI ETNOGRAAFILISTEST KÕLAPAELEST 18. JA 19. SAJANDIL

Järgnevalt annan ülevaate Eesti erinevates paikkondades kasutatud kõlatehnikas vöödest ja pookadest, kirjeldades nende kirja-, värvikompositsioone, mõõtmeid, otste viimistlemist ning kasutusala. ERM-is on 166 kõlavööd, 37 kõlapooka ning 38 kõlaohja. Jagan kõlapaelad paikkondade järgi nelja rühma: 1) Kagu-Eesti poogad ja vööd, 2) Mulgi alade poogad ja vööd, 3) Saaremaa poogad ning 4) Muhu vööd ja poogad. Viienda rühma moodustavad ohjad, mille paikkondlik levik on vöödest ja pookadest laiem, kuid olulisi paikkondlike eripärasid ei ole.

2.1. Kagu-Eesti poogad ja vööd Sõbade ja kõrikute poogad

Kagu-Eestis palistasid vanemate ühevärviliste sõbade servi kõladega kootud poogad ehk veerikud, mis on kas kangalõimedesse seatud kõlade abil vahetult sõba külge kootud või eraldi valmistatuna äärde kinnitatud. (Raudsepp 2007, lk 5)

Eestist on tuntud üht üsna haruldast kõlapaela varianti, mida Põhjamaade kirjanduses tuntakse sõba äärtesse õõskanga kudumise tehnikana. Selleks on “voolikuna” kootud kõlapael. Selle juures jääb kas pool, või terve kõlapael seest õõnsaks. Voolik ehk õõnes kõlapael on 0,5 – 0,7 cm laiune ja enamasti kootud 4 – 5 kõlaga. Sageli on vooliku üks külge punane, teine sinine, või on ainult 2 – 3 äärjoont punased (vt lisa 2, foto 1). (Kurrik 1932, lk 98, 102; Matsin 2002, lk 46)

Lisaks õõnes kõlapoogale on sõbade ja kõrikute servades ka selliseid pooki, mille kudumisel on igas kõlas neli lõnga või 2 lõnga. Sellised poogad on enamasti sinise ja valge triibulised või ruudulised (vaata lisa 2, foto 2). (Kurrik 1932, lk 103)

Setu vööd

ERM-i kogudes on 39 Setu vööd. Setumaal kandsid kõlavöösid mehed pükstel kantava särgi peal. Seda vööd nimetati *poissa vüöks* ehk *lavvakutega vüöks*. Kombeks oli, et abielumees jättis vööotsad rippuma paremale küljele, poiss ehk *tsura* vasakule küljele (Eesti rahvarõivad... 1957, lk 54, Manninen 2009, lk 319).

Foto 4 ERM A387:14 Meremäe, setu paks

Vööd on kitsad, harilikult 0,8 – 1,2 cm laiused ja 150 – 227 cm pikkused (Kurrik 1932, lk 111). Vöö otstes on lühikesed lahtised narmad või tutid. Mustri poolest on vööd sarnased, keskosa on põikitriibuline ning mõlemas servas on üks ühevärviline pikitriip. Harvem on vöö üleni pikitriibuline või on pikitriibulise vöö keskosas peenike kalasabakiri. Kasutatud on paljusid erinevaid värve (vt lisa 2, fotod 3 – 6). Setu vööd jagunevad kudumise viisi järgi paksuks (vt foto 4) ja õhukeseks (vt foto 5). Paksu vöö kudumisel on igas kõlas neli lõnga, õhukesel kaks.

Foto 5 ERM A291:67 Setumaa, setu õhuke

2.2. Mulgi alade poogad ja vööd

Poogad

Poogad Hallistest (vt foto 6 ja 7), Karksist, Kõpust ja Viljandist on ühed vanimad kõladega kootud esemed. Poogad on õmmeldud sõukese, *sõpu* äärde või *musta kõrdi* ehk seeliku alla (vt lisa 2, foto 7 ja 8). Vanemad poogad on 0,5 cm laiused, hilisemad umbes 0,7 cm. Poogad on kootud väga peenest ja keerdus villasest kahekordsest lõngast ning kahekordsest linasest koelõngast. Varemalt kasutati taimedega, hiljem aniliinvärvidega värvitud lõngu. Vanema pooga kiri koosneb kolmest osast:

Foto 6 ERM 1790 Halliste

Foto 7 ERM 1797 Halliste

keskmise osa on kirjaga, alumine laiem ja ülemine kitsam ääreosa üht või mitut värvi juttidega. Kirja osas on looklev joon. Enamasti on poogad kootud 8 kõlaga. Loogeline kiri keskel on kootud 3 – 4 kõlaga, igas kõlas 2 lõnga. Kiri on valge või värviline. Uuematel musta kõrdi äärde õmmeldud pookadel kiri puudub. Need on kas üleni punased ühe sinise äärejoonega allservas,

vahel ka keskel või üleni sinised. Uuemad poogad on kootud nelja lõngaga kõlas. (Kurrik 1932, lk 103 – 104, Manninen 2009, lk 319)

Kõige lihtsamad seelikupoogad on Torist ja Karksist. Tori pook on kahevärviline, kootud kolme kõlaga, 4 lõnga kõlas. Karksi pook kolmevärviline, kootud 4 kõlaga, igas kõlas 4 lõnga. Linased särgipoogad on Vigalast ja Harju-Jaanist, mis on põhjapoolseimad kõladega kootud esemed ERM-i kogudes. (Kurrik 1932, lk 104)

Vööd

ERM-i kogudes on umbes 80 kõladega kootud vööd Mulgi- ja Viljandimaalt. Halliste ja Karksi kihelkondades kandsid mehed kitsast 1 – 2 cm laiust kõlavööd talvel valge kasuka, suvel pikkkuue peal. Kõlavöö kohalik nimetus oli *ööke*, *üüke* või *puidik*. Kui vöö rahvarõiva osana kadus, kooti neid 19. ja 20. Sajandi vahetusel veel veimedeks. Neist kihelkondadest on ilmselt kõlavöö levinud ka Saarde, Helme, Paistu, Viljandi, Põltsamma, Rõngu, Karula ja Võnnu kihelkonda. Paistus nimetati sellist vööd *mulgi vööks*. (Kurrik 1932, lk 105)

Vööde pikkus on 150 – 170 cm, Viljandis leidub ka 240 – 270 cm pikkusi. Pikemad on meeste, lühemad poiste vööd. Vööd on kootud 2 – 5 värvis 12 – 21 kõlaga ning kiri on sümmeetriline. Vööde otstes on tutid. (Kurrik 1932, lk 105)

Tulenevalt tehnikast, saab mulgi alade vööd jaotada kolmeks:

- 1) Esimene tüüp: kõlas 4 lõnga, kõlasid keeratakse ühes suunas.
- 2) Teine tüüp: osades kõlades 4 lõnga, kirjaosas 2 lõnga, kõlasid keeratakse ühes suunas.
- 3) Kolmas tüüp: kõlas 4 lõnga, kirja moodustamiseks keeratakse kõlasid vaheldumisi ette- ja tahapoole.

Esimest tüüpi vööde kiri on kas täpiline, triibuline või kalasabataoline. Vöö põhivärv on enamasti punane, triibud äärtel ja keskel erinevat värvi (kollased, rohelised, roosad jne) (vt foto 8; lisa 2, foto 10). (Kurrik 1932, lk 105)

Foto 6 ERM A564:360 Saarde

Teist tüüpi vöödel on kas ainult keskel või ka äärtes looklev motiiv, mis oli ka mulgimaa pookadel. Loogad on seatud paralleelselt ritta või sümmeetriliselt vastamisi. Nii

Foto 7 ERM A120:33 Saarde

moodustavad loogad rombi-, silma- või sõõritaolisi mustreid (vt foto 9). Ka teist tüüpi vööde puhul on kasutatud palju punast ning lisaks teisi värve: rohelist, sinist, kollast, lillat jne. (Kurrik 1932, lk 105 – 106)

Kolmanda tüübi puhul tuleneb muster kõlade keeramisest vaheldumisi teatud arv ühes suunas ning sama arv vastupidises suunas. Nii moodustuvad ristid ja/või romb. Sellel vöötüübil erinevad vöö parem ja pahem külg (vt foto 10). (Kurrik 1932, lk 107)

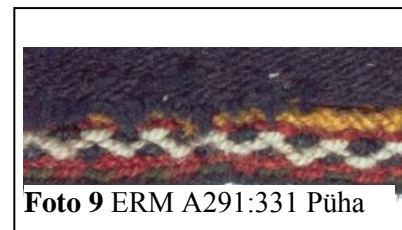

Foto 8 ERM 3421 Karksi

2.3. Saaremaa poogad

Saaremaal kooti kõladega seelikupooki Püha, Mustjala, Valjala ja Karja kihelkonnas. Poogad kooti seeliku triipude värvides ja igas kihelkonnas on oma iseloomulik värvi- ja kirjekompositsioon. Pookades eraldub keskmine kirjaosa, ülemine kitsam ja alumine laiem äär.

Püha poogad on 1 – 1,5 cm laiused. Kirjaosas on valge sik-sak joon, servades on kasutatud tumesinist, punast, kollast (vt foto

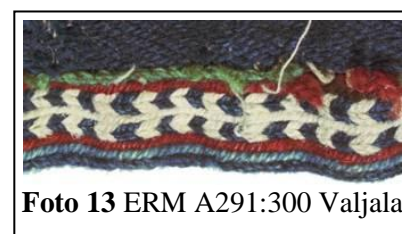

Foto 9 ERM A291:331 Püha

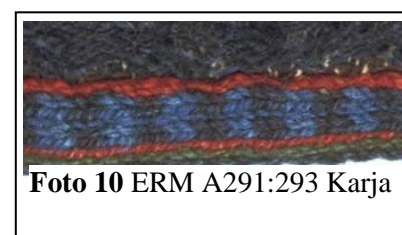
11; lisa 2, foto15, 16). Mustjala poogad on 1,2 – 3,2 cm laiused. Kirjaosa on tumesinise ja valgega, servades on erinevad pikkitriibud. Pooga kudumisel on kasutatud jämedat karedat villast lõime ja kudet (vt foto 12; lisa 2, foto 13 ja 14). Valjala pook on 2 cm laiune ning kirjaosa moodustab suhteliselt lai kalarootaoline valge kiri (vt foto 13; lisa 2, foto18). Karja poogad on 1,5 cm laiused ja neil on valge kirja asemel värviline (vt foto 14; lisa 2, foto 17). (Kurrik 1932, lk 108)

Foto 12 ERM A509:2010 Mustjala

Foto 13 ERM A291:300 Valjala

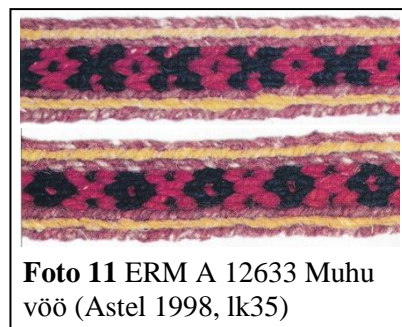

Foto 10 ERM A291:293 Karja

2.4. Muhu vööd ja poogad

Muhus on kõladega kootud naiste vööd ja seelikupooki. ERM-is on 26 vööd ning 18 pooka. Teatavasti on muhu seelikute ja põlledel puhul varasemalt domineerinud tumepunane värv ning aja jooksul on see muutunud järjest heledamaks, oranžist kollaseni. Samades toonides on ka vööd ja poogad. Vööd nimetatakse ka *vööpaelaks* ning pooga kohalik nimetus on *ai*. (Kurrik 1932, lk 109)

Vööde laius on 1,2 – 2 cm, enamasti 2 cm ning pikkus kuni 10 m. Lõimeks on vanematel vöödel jämedam, uuematel peenem villane lõng ja koeks linane niit. Kiri on vöödel sama ning selle nimetus on *hark* ja *hanesilm*. Kiri kootakse kahes värvis, millest üks on must ja teine vöö põhivärv. Lisaks on servades kollased või roosad pikitriibud (vt foto 15; lisa 2, foto 19, 20). (Kurrik 1932, lk 109)

Muhu vööde otsad on omapäraselt viimistletud. Kõlapinna lõppemisele järgneb labane põiming (*naritsetud öö ots*), sellele omakorda lõngaga ümbermähitud osa (*seotis*), mis lõppeb tutiga (*tutt*). (Astel 1998, lk 53)

Muuseumis leiduvad *aiad* (vt lisa 2, fotod 21 – 24) on kõik oranži või kollast värvi. Järelikult võeti need kasutusele alles koos kollase seelikuga, mis hakkas musta *ümbrikku* asendama umbes 1870-datest aastatest. Aiade laius on 1,5 – 2 cm. Vanemad aiad jagunevad tavaliselt 3 ossa: keskmine kirjaosa, ülemine ja alumine äär tumedate (must v pruun) põikjoontega, ja alumisel real veel lisaks 2-realine 2 – 4 värvist kalasaba- ehk *kalarookiri*. Keskmisele kirjaosale on muutumatult üle võetud vöökiri, kuid musta asemel on roosa või kollakas kiri kootud kollasele põhjale, mistõttu on kiri vähemärgatav (vt foto 16). (Kurrik 1932, lk 109)

Uuemate aiade laius on 1,2 – 2 cm. Aiadel kadus keskelt vöökiri, asemele tulid värvilised (roosad, rohelised, punased)

jutid ja täpid ning 2 – 4 värvis kalasabatriibud. Allääres on kahes reas kalasabakiri (vt foto 17). (Kurrik 1932, lk 110)

Kõige hilisemad aiad on 2,5 – 3,5 cm laiused ning ilma kirjata. Kogu pind on ühevärviline, vaid alumises servas on kaks erinevat värvi triipu. Sellised aiad *roositakse* ehk tikitakse villase lõngaga lilltikandit (vt foto 18). (Kurrik 1932, lk 110)

Foto 14 ERM A611:102 Muhu, ai

2.5. Ohjad

Kõladega kootud ohje on ERM-i kogudes 38. Kõige rohkem on ohje on Tartu- ja Mulgimaalt, aga ka mujalt, peamiselt Lõuna-Eestist. Minu poolt vaadeldud ohjad on tehtud ajavahemikus 1790 – 1930. Ohjad on mõnevõrra laiema ruumilise levikuga, kui vööd, mistõttu võib oletada, et kõladega kudumine Eestis oli varem laialdasemalt levinud. Sarnase oletuse tegi ka Kurrik (Kurrik 1932, lk 111). Mitmete ohjade puhul on märgitud, et neid kasutati kosja-, pulma- ja kirikusõitudel. (vt lisa 2, foto 25 – 29)

ERM-i kogudes on tervenisti tekstiilsed ning nahaga kombineeritud ohjad. Neljad tekstiilist ohjad koosnevad kahest harust, mis omavahel on ühendatud lõngast tuti või mõnes muus tehnikas ribaga. Ohjaotsad on kas palmitsetud ja/või tutiga või lahtiste narmastega.

Nahkrihmadega ohjasid on 4. Ohjad koosnevad kõladega kootud keskosast, mille otstes on õmmeldud pargitud

nahast rihmad. Kõlaohjad on enamasti linase jämeda niidiga õmmeldud kahe nahakihi vahele ning ühenduskoht on omakorda tugevdatud nahariba või metallklambriga. Nahast rihmade pikkused on erinevad, jäädes 21 ja 202 cm vahele. Kõladega kootud osade pikkus on 100 – 560 cm. On mitmeid 97 – 592 cm pikkuseid ohjakatkeid, mille otsas on kuni 1 cm pikkused

Foto 19 ERM 3923 Kodavere

Foto 20 ERM 13763 Otepää

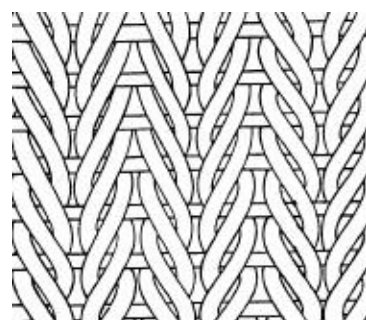
narmad. Ohjade laius on enamasti 2,5 – 4,5 cm. Ohjad on kootud nelja lõngaga kõlas ning enamasti 2 – 3 värvis, kuid on ka rohkemate värvidega. Kõige rohkem on punase põhivärvi ja musta kirjaga ohje (vt foto 19, 20).

Ohjad on kootud jämedamast ja karedamast, kahe- või kolmekordsest lõngast. Hallistest ja Abjast on teated, et juba lammaste pügamise ajal eraldati karmimad, *kalled* villad ohjalõngade jaoks (Kurrik 1932, lk 111). Koeks on kasutatud mitmekordset linast või villast lõnga.

On ka teade selle kohta, et ohje on kootud kahest otsast korraga, s. t. kaks inimest koovad otstes ning kolmas keerab keskel kõlasid (Kurrik 1932, lk 111). Sel viisil on nähtavasti kootud pooleliolev ohi Maarja-Magdaleenast (ERM 50). Tegemist on paelaga, mida on mõlemast otsast eraldi koelõngaga kootud ja keskel on kõlad.

3. KÕLADEGA KUDUMINE

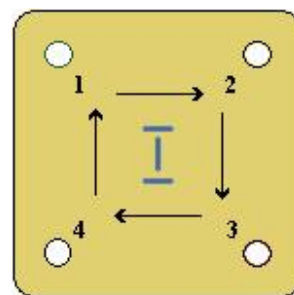
Kõladega kudumiseks on vaja õhukesti nelinurkseid lauakesi – kõlasid. Parajas pikkuses lõimelõngad pannakse läbi kõlades olevatest aukudest. Seejärel pingutatakse lõimed kahe punkti vahele. Keerates kõlasid veerand või poole ringi kaupa samas suunas, kerivad ühe kõla lõimelõngad end üksteise ümber nööriks. Kõikidest kõladest tekkivaid nööre ühendab koelõng, mis läheb läbi vahelikust, mis tekib kõla ülemistest ja alumistest aukudest läbi pandud lõngadest. Koelõng ei ole vöö pinnal nähtav. Iga keeramisega vahelik muutub. Koelõng lüüakse kokku vöömõõgaga. Kõiki kõlasid ühes suunas keerates tekib kõlapaelale omane faktuur, mida ei saa teiste tehnikatega saavutada (vt joon 1). Kuid kõlasid ühe- või paarikaupa või erinevates suundades keerates saab kududa väga erinevaid paelu. (Kurrik 1932, lk 93, Matsin 2002, lk 44)

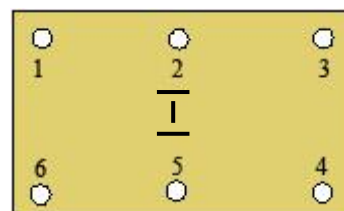
Joonis 1 Kõlapaelale omane faktuur (Matsin 2002, lk 40)

3.1. Töövahendid ja materjalid

Kõlad, saartel ja Lääne-Eestis *laosed*, Setumaal *lavvaku*, Tartumaal *kloppniied*, on nelinurksed õhukesed lauakesed, mis Eestis on tehtud saare-, vahtra-, kase-, lepa- või sarapuust (vt lisa 2, foto 30). Igas kõla nurgas on lõigatud või põletatud ümmargune auk. Kõlade kuju ja suurus on erinev. Kõige levinum kuju on nelinurk ja enamuse etnograafiliste kõlade servapikkus on 5 – 8 cm ning augu läbimõõt umbes 0,5 cm. Nurgad on ümaraks lõigatud. Setumaal on kõlad piklikud teravate nurkadega nelinurgad, nt 4,5x5 cm või 6x7 cm (vt

Joonis 2 Kõla märgistamine

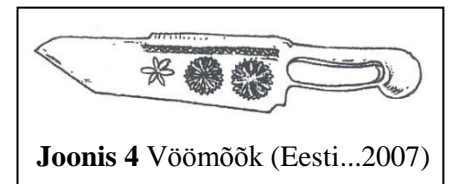

Joonis 3 Setu kõla

joon 3). Kõla pikiservades on kolm auku. Ohjade kõlad on tugevamad ja suuremad, umbes 8x8 cm. (Kurrik 1932, lk 93)

Tänapäeval saab kõlasid valmistada erinevatest materjalidest: puust, papist, plastikust. Augud peaksid olema võimalikult siledate servadega, et need ei kahjustaks kudumisel lõnga. Kudumise lihtsustamiseks on hea kõlad märgistada. Selleks on erinevaid mooduseid, selles töös pakun välja variandi märgistada kõlad rooma numbritega ning augud araabia numbritega (vt joon 2).

Vöömõõk on suure noa kujuline puuriist, mida kasutati vöökudumisel koelõnga kinnilöömiseks. Kingitusena pruudile oli vöömõõk tihti lõikeornamendiga kaunistatud (vt joon 4). (Eesti rahvakultuuri leksikon 2007 *sub* vöömõõk)

Joonis 4 Vöömõõk (Eesti...2007)

Muhus kasutati kõladega kudumisel ka võrgukudumise tööriistu kaladi ja uid. Kaladi, *laudik*, saarte- ja läänemurdes *kalasi*, on 10 – 15 cm pikkune puuliistuke, mida kasutati vöömõõga asemel koelõnga kinni löömiseks. Ui peale mässiti koelõng. (EA 10, lk 341; Eesti rahvakultuuri leksikon 2007 *sub* kaladi)

Etnograafiliste kõlatehnikas pookade ja vööde lõimematerjaliks on kasutatud tiheda keeruga korrutatud villast lõnga. Koelõngaks on kasutatud enamasti kahekordset linast niiti, vaid mõnel paelal puuvillast või villast materjali.

Ka tänapäeval tuleks lõimelõngaks valida kahe- või kolmekordne tiheda keeruga tugev lõng, sest lauge keeruga lõng venib või kulub kudumisel katki. Koelõngaks sobib korrutatud linane või puuvillane niit ning villane lõng.

3.2. Ettevalmistus kudumiseks

Mustriskeem

Nagu ülal öeldud, on hea kõlad ja augud märgistada (vt joon 2 ja 3). Nii on lihtsam kõlapaela üles seada ja vajadusel töö käigus vigu parandada. Iga kõlale tuleb kirjutada rooma number, mis märgib kudumisel kõla asukohta rivis. Iga auk tuleb märgistada järjekordselt

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1				X		X		
2					X		X	
3				X		X		
4					X		X	
	/	\	\	/	\	/	\	\

Joonis 5 Kõlaskeem

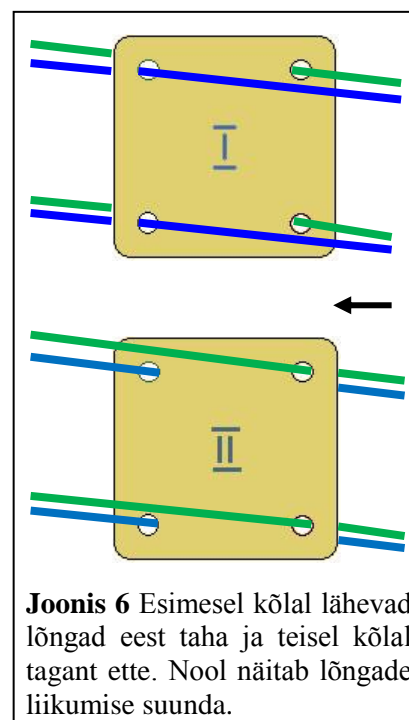

araabia numbritega. Kudumisel on sama numbriga augud kohakuti.

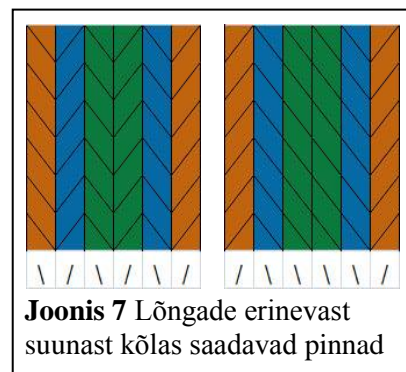
Kõlamuster märgitakse skeemina (vt joon 5). Rooma numbrid skeemil tähistavad kõlade järjekorda. Vertikaalne araabia numbritega rida tähistab kõla auke ning värviruut kõla vastavast august läbimineva lõnga värvi. Ristiga (x) ruut tähendab seda, et kõlaauk jäetakse tühjaks.

Kuna kõlas on neli auku, siis saab ühes kõlas olla maksimaalselt neli lõnga, seega üks mustrikord on nelja ruudu pikkune. Mustrikorra laius sõltub kõlade arvust.

Oluline on ka lõnga suund kõlas. Lõngad pannakse kõladesse kas eest taha või tagant ette ning seda märgistavad kaldkriipsud kõlaskeemi all, \ - kõlas liigub lõng eest taha, / - kõlas liigub lõng tagant ette (vt joon 6). Ühes kõlas peavad lõngad olema ühesuunalised. Kõlapaelal peaks olema erineva lõngasuunaga kõlasid, kuna vastasel korral hakkab kõlapael keerdu kiskuma. Kõlasid vaheldumisi kord lõngadega eest taha, kord tagant ette seades, saab silmuselise mustripinna, järjest üht pidi seades aga ühtlased jooned (vt joon 7). Niisiis kujundavad kõlamustri erinevat värvi lõngade järjestus ja suund kõlades ning kõlade arv.

Joonis 6 Esimesel kõlal lähevad lõngad eest taha ja teisel kõlal tagant ette. Nool näitab lõngade liikumise suunda.

Joonis 7 Lõngade erinevast suunast kõlas saadavad pinnad

Lõime käärimine

Muhus on lõimelõngade mõõtmist kirjeldatud järgmiselt: „Kõigepealt tuleb lõngad laiptusest (laiptus on 2 või 4 kordselt kokkupalmitsetud lõngaviht. Nii hoitakse kanga, aia jm lõngu, et need sassi ei läheks, seismise ajaks) lahti võtta, ja kui nad võõra omad, ka mõõta. Harilikult võetakse pikad lõngavihud, samapikad, kui palju aia soovitakse saada, sest jätkata lõimelõngu kudumisel ei saa. Mõõtmist toimetatakse tihti loomulikkude abinõudega, näiteks ümber pea võttes, kusjuures iga pea ümbermõõt annab küünra pikkuse”. (ERM EA 10, lk 319)

Niisiis tuleb kõigepealt mõõta paraja pikkusega lõimelõngad. Pikkus sõltub sellest, kui pikka kõlapaela soovitakse saada. Lõimed tuleb võtta soovitud vööpikkusest vähemalt 30 % pikemad, kuna kudumisel tõmbab lõim kokku. Igat värvi lõngu läheb vaja nii palju, kui on mustriskemil

seda värvi ruute. Näiteks joonisel 5 oleva skeemi puhul (vt joon 5) tuleks võtta 10 sinist, 8 punast ja 6 rohelist lõnga.

Lõime rakendamine kõladesse

Muhus visati valmismõõdetud lõngaviht võrgukonksu otsa ning lahtised otsad pandi läbi kõlade. Kõlad pannakse segiminemise vältimiseks põrandale ritta ning seejärel antakse lõngadele vajalik suund, vahetades osadel kõladel pooled ära (ERM EA 10, lk 321). Lõngad võib ka kohe soovitud suunas kõladest läbi panna, allpool kirjeldatud viisil.

Nii Muhust kui Läänemaalt kogutud kirjeldustes käsitletakse kõlasid paarina. Muhus nimetati ühesuunaliste lõngadega kõlapaari *laikorraks* ning erinevate lõngasuundadega kõlapaari *keeruks*. (ERM EA 10, lk 323)

Tänapäeval tuleb lõngade kõladesse rakendamisel jälgida mustriskeemil olevat kõlade järjekorda, kõlaaukude numbrilist järjestust, lõngade värvi ja lõngade suunda kõlas. (Vaata ka peatükki 2.3.)

Kudumisel on kõlad püstises asendis nii, et kõlade märgistused jäävad paremale. Lõngad pannakse läbi kõlaaukude paremalt vasakule või vasakult paremale vastavalt vastavalt mustriskeemis olevatele kaldkriipsudele. Kui kõik lõimelõngad on kõladest läbi aetud, asetatakse kõlad üksteise peale pakki nii, et kõige alla jääb esimene kõla. Jälgida tuleb, et sarnaste numbritega kõlaaugud oleksid kohakuti. Seejärel tuleb kõlapakk kinni siduda, et vältida kõlade järjestuse segiminekut. (Kabur, Pink, Meriste 2010, lk 280 – 281)

Lõimeotsad veetakse ühepikkuseks ning kinnitatakse kindlalt. Selleks võib lõimede otstest teha silmuse, mille saab konksu otsa panna. Silmus on mõistlik teha lahtistesse otstesse, siis on sealt hea keerde välja lasta. Otsad võib ka siduda eraldi tugevama nõoriga, millega saab vöö posti, lauajala või mõne muu kindla asja ümber kinnitada. Oluline on, et kinnituspunkt ei annaks lõime pingutades järele.

Koe ettevalmistamine

Enamasti oli koelõng väikses vihis, mida nimetati „*nukuks*” või „*nukukeseks*” (Kurrik 1932, lk 93). Lõngavihi loomiseks tuleb koelõnga kaheksakujuliselt ümber pöidla ja väikse sõrme mähkida ning saadud

Joonis 8 Koelõngast viht

vihike keskelt mõne keeru ja sõlmega kinnitada. Nii hakkab koelõng tõmmates vihist välja tulema (vt joon 8). Muhus kasutati kõlapaela kudumisel ka võrgukudumise tööriista *uid*, mille peale mähiti koelõng (ERM EA 10, lk 341).

Muhus on kirjeldatud koelõngast vihi loomist ka järgnevalt: „*Vihu loomisel võetakse kerast tulev lõng vasaku käe esimese sõrme peale, lüükse ümber parema käe pöidla, esimese ja keskmise sõrme, tõmmatakse silmusena keskmise sõrme juurest läbi ja visatakse võrguhargi otsa, kust jälle ringiga tagasi tuleb. On keskmise sõrme vahelt läbi tõmmatud, lastakse lõng pöidla otsast maha, nii et ümber keskmise sõrme silmus kokku jookseb. Lõngaviht tehakse selline, et lõnga otsast tõmmates sõlm lahti jookseb ja kahe sõlme vahel olev osa, mis võrdub kahekordne, tegija käe ja võrguhargi vahelisele pikkusele, vabaks saab. On see jälle sisse kujutud, tõmmatakse järgmine sõlm lahti jne.*” (ERM EA 10, lk 327)

Arvatavasti on siis tegemist mingi keskmise suurusega lõngavihiga, kus iga lõngatiiru peale tehtud hargnev sõlm vabastab teatud osa lõngast kudumiseks.

Lõime ja kuduja asend

Muhus on kudumise asendit kirjeldatud järgnevalt: tagumised lõimeotsad kinnitatakse omavahel ja siis omakorda millegi kindla konksus asja, näiteks kangastelgede või ukselingi, külge. Kõladega esimene ots kinnitatakse lisapaela abil võrguhargi külge, mis asetatakse nii kaugele, et lõim pingul oleks. Kuduja istub toolile, näoga hargi suunas ning toetab jalaga vastu hargi alust. Sedasi saab kuduja lõime vastavalt vajadusele rohkem või vähem pingul hoida (vt lisa2, foto 31). (ERM EA 10, lk 325) Sel viisil moodustub kõlapael kudujast eemale. Saab kududa ka nii, et kõlapind tekib kuduja poole.

Teine kirjeldus on Läänemaalt: „*Lõngad või lõimed olid ringikujuliselt kuduja ees, kus üks koht oli visatud ühe konksu otsa ja teine teise konksu otsa. Kõlad jäävad keskohta*”. (ERM EA 17, lk 643 – 647)

Arvatavasti on siin mõeldud seda, et ringseks sidumine toimub pärast lõngade kõladesse rakendamist, sest samas on seletatud, et kõigepealt pannakse lõimed kõla aukudest läbi ja siis seatakse kõlad kudumiseks vajalikku asendisse. Kui lõimed olekski kudumise ajal ringselt, siis saaks kõlasid rakendada ainult käärimise ajal. Selgusetuks jääb ka see, kas kootud pind tekib kudujast eemale või kuduja pole.

Kõlapaela on võimalik kududa ka kahest otsast korraga. Sel viisil on nähtavasti kootud pooleliolev ohi Maarja-Magdaleenast (ERM 50). Tegemist on paelaga, mida on mõlemast otsast eraldi koelõngaga kootud ja keskel on kõlad. Teate kohaselt koovad kaks inimest otstes ning kolmas keerab keskel kõlasid. (Kurrik 1932, lk 111)

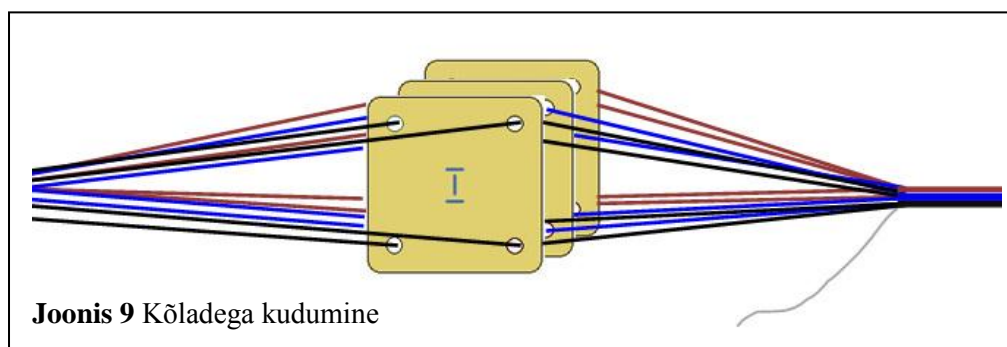
On teada, et seda on tehtud ka kahes täiesti erinevas kohas: Islandil ja Jugoslaavias. Kahel kudu jal oli lõim kinnitatud vöö külge. Üks keeras kõlasid samal ajal kui teine oma otsas kudus. Paela laiuse mõõtmiseks oli neil kindel mõõt. Seda, mis juhtus siis, kui kaks kudu jät jõudsid teineteisele nii lähedale, et vahelik muutus liiga kitsaks, ei ole teada. Arvata võib, et siis lõigati lõim läbi ja tulemuseks oli kaks eraldi paela. (Matsin 2002, lk 44 – 45)

Niisiis saab kududa nii, et kootud pind tekib kudu jast eemale, kõlade taha, või siis kõlade ette, kudu ja poole. Viimase variandi puhul on mugav kududa, kui lõimelõngade üks ots on lisapaela või spetsiaalse kinnise abil kudu ja ette vööle kinnitatud. Samuti on võimalik kududa ka kahest otsast korraga.

3.3. Kudumine

Kõladega kudumist on Läänemaal nimetatud *laostega kudumiseks* ja Setumaal *lavvakidega kudumiseks*. Nagu ülalpool mainitud, tekib kõlade keeramisel iga kord uus vahelik, millest pannakse läbi koelõng. Seejärel keeratakse taas kõlasid ning tekib uus vahelik. Nüüd lüüakse vöömõõgaga eelmine koelõng kinni ja pannakse uus koelõng vahelikku ning keeratakse jälle kõlasid (vt joon 9). Sellest, kui tihedalt tõmmatakse koelõngaga kokku lõimelõngadest nõõrid, sõltub paela laius. Pael peab olema piisavalt tihe, et koelõng paistma ei jääks. Ka koelõnga kinnilõõmise tugevusest sõltub paela tihedus ja tugevus.

Muhus on vööd ja vanemad *aiad* kootud väga tugevad, kuid hilisemad roositud *aiad* tunduvad pehmemad, et neile oleks hõlpsam tikkida. Hilisemate *aiade* kudumisel ei kasutatud ka vöömõõka, vaid suruti sõrmega vahelik kinni. (ERM EA 10, lk 329)

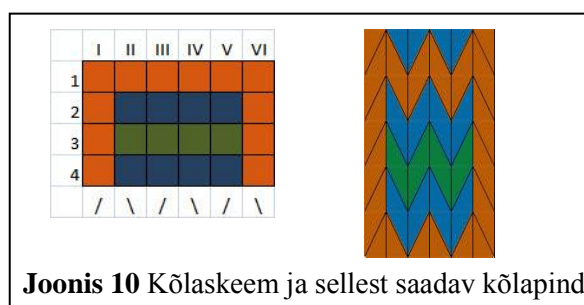
Järgnevalt esitan juhendid ja mustriskeemid Eestis esinenud kõlapaelte kudumiseks. Jagan need lähtuvalt lõimelõngade rakendamisest kõladesse kolme rühma:

- 1) kõikides kõlas on neli lõnga;
- 2) osades kõlades on neli, osades kaks lõnga;
- 3) kõikides kõlades on kaks lõnga.

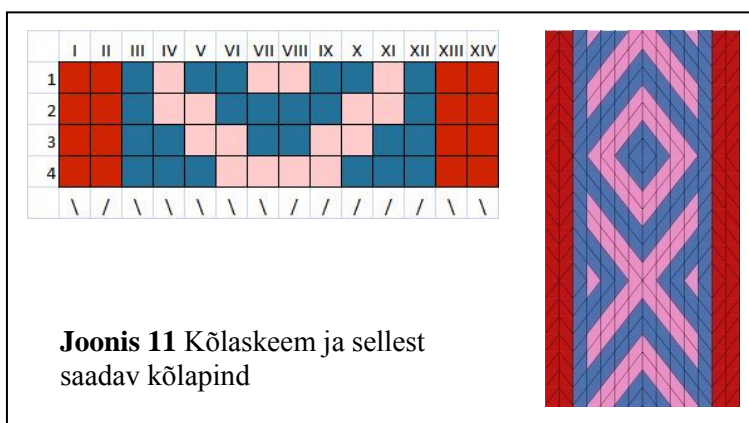
Ühte rühma kuuluvad rakenduse poolest sarnased, kuid kõlade keeramise osas erinevad paelad.

3.3.1. Kõikidest kõlades on neli lõnga läbi pandud

- a) Kõlasid keeratakse veerand ringi ehk ühe kõla külje kaupa ühes suunas (vt joon 10; lisa 3, joon 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29 ja 30).

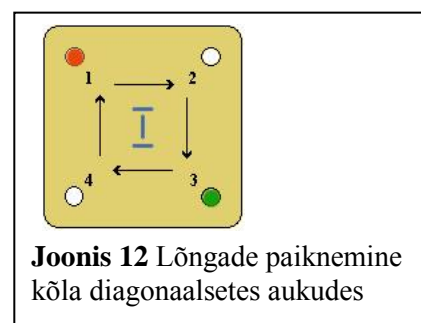

- b) Kõlasid keeratakse veerand ringi kaupa erinevates suundades. Antud näite puhul seitse korda ühele poole ja seitse teisele (vt joon 11).

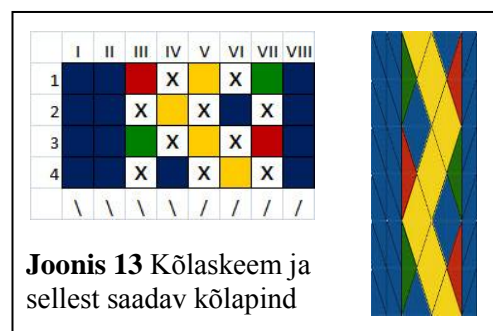
3.3.2. Osades kõlades neli lõnga ning osades kaks

Teise rühma paelte puhul on osades (tavaliselt servakõlades) neli lõnga ning osades (keskmistes) kaks lõnga. Kahe kõlaga keskmisi kõlasid on nimetatud kirikõladeks, Muhus *silma* ehk *kirjalaosteks*. Kaks lõnga asetsevad diagonaalsetes

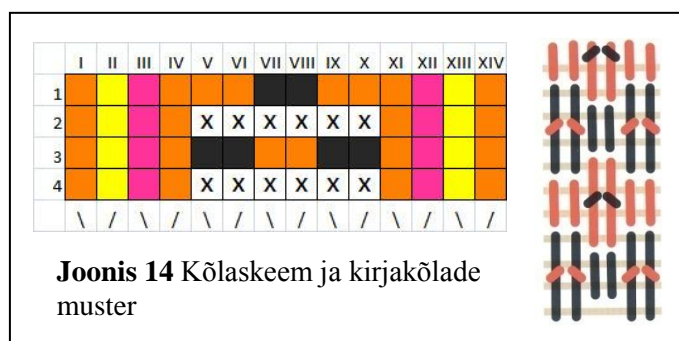
aukudes, nr 1 ja 3 või 2 ja 4. (vt joon 12).

- a) Kõiki kõlasid keeratakse korraga $\frac{1}{4}$ ringi võrra ühes suunas (vt joon 13; lisa 3, joon 9, 14, 15 ja 19).

b) **Ristide ja rombidega pael.**

Muhus ja Mulgimaal esinenud vööde kudumisel moodustavad keskmised kõlad ristide ja rombidega kirja. Muhus oli selle nimetuseks „*ark ja anisilm*” (hark ja hanesilm). Selle paela puhul

jagunevad kõlad servakõladeks (I – IV ja XI – XIV) ja kirjakõladeks (V – X) (vt joon 14; lis 3, joon 22 ja 30). Pööra sirge triibuna kulgevate paela servakõlasid iga kord $\frac{1}{4}$ ringi kaupa. Keskmised, kahe eri värvi lõngaga kirjakõlasid iga kord ei keerata, seda tehakse vaid üle kahe koelõnga vastavalt mustrile kas täisringi või poolringi. Kui mustris on vajalik värvivahetus, pööra pool ringi. Sel kohal, kus mustris peab lõnga värv jääma samaks, tuleb pöörata täisring. Lõnga värv mustris jääb küll samaks, aga lõngajooksu keskel tuleb alumiselt poolelt nähtavale ka väiksem täpp teisest värvis. (Kabur, Pink, Meriste 2010, lk)

c) Poolõõnes ja õõnes kõlapael.

Poolõõnes kõlapaela puhul jagunevad kõlad kahte blokki: I – IX ja X – XIII (vt joon 15 a). Esimene blokk kõlasid on külje peal ja neid keeratakse poole ringi kaupa kord enda poole ja kord endast eemale. Teine blokk seisab ühel nurgal, tekitades lõimelõngadest kaks vahelikku, ning neid kõlasid keeratakse veerand ringi kaupa kord enda poole ja kord endast eemale (vt joon 16 a ja b). Koelõng alustab sealtpoolt, kus on vähem lõimelõngu, läheb läbi ülemise vaheliku ning tuleb kohe alumisest tagasi (vt joon 16 c). Seejärel keeratakse mõlemaid kõlablokke, kuid erinevates suundades – kui esimest keeratakse enda poole, siis teist endast eemale ning järgmisel real vastupidi.

Õõnes kõlapael erineb poolõõnes paelast selle poolest, et sellel puudub esimene kõlablokk (vt joon 15 b). Kudumisel seisavad kõik kõlad ühel nurgal. Keerata tuleb veerand ringi kaupa kordamööda enda poole ja endast eemale s.t. vaheldumisi kahele diagonaalselt asetsevale nurgale. Koelõng läheb läbi ülemise vaheliku ja tuleb tagasi läbi alumise vaheliku. Õõnsa ja poolõõnsa kõlapaela puhul ei liigu lõngad kõladele iseloomulikult, st lõngad ei lähe omavahel keerdu. Tegemist on tavaliste ripsiliste paeltega, mille kudumiseks on kõlasid kasutatud.

Kui tahta teha õõnes kõlapaela, mille küljed on erinevat värvi, siis tuleb kõlade ülemistesse aukudesse panna ühte värvi ja alumistesse teist värvi lõngad (vt joon 15 b).

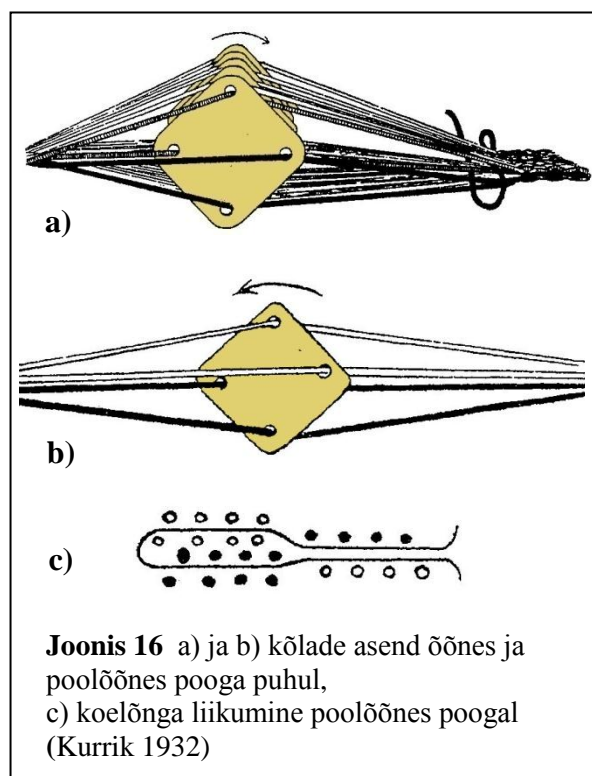
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
1	L				L	L	L	L	X				
2	L	X	X	X	L	X	X	X					X
3	L	L	L	L	L				X				
4	L	X	X	X	L	X	X	X					X
	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/

a)

	I	II	III	IV
1				
2				
3				
4				
	/	/	/	/

b)

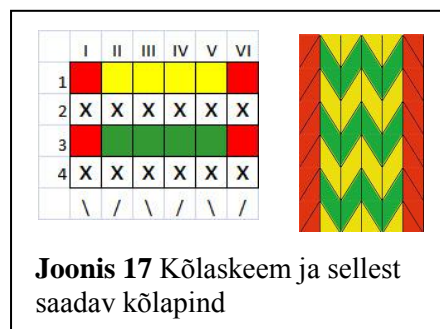
Joonis 15 a) poolõõnes pooga kõlaskeem, b) õõnes pooga kõlaskeem. L tähistab linast niiti

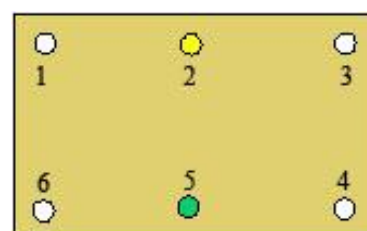
3.3.3. Kõikides kõlades on kaks lõnga

Kolmanda rühma moodustab pael, mille kudumisel on kõikides kõlades kaks lõnga (vt joon 17; lisa, joon 6, 7 ja 8). Selliselt on kootud setu vööd, mida kutsuti setu õhukeseks ehk *ohkaistega lavakidega tettü vööks*. Setu kõlades pannakse lõngad läbi aukudest nr 2 ja nr 5 (vt joonis 18). Nelja auguga kõlades pannakse lõngad läbi diagonaalis asetsevatest aukudest. Kõlasid keeratakse poole ringi ehk kahe kõlakülje kaupa ühes suunas.

Joonis 17 Kõlaskeem ja sellest saadav kõlapind

Setumaal on kõladega kudumist kirjeldatud järgmiselt: „Kõlade kohalik nimi on „lavvagu“. Nendega võib vööd kahte viisi kududa: 1) „patjuga“ ja 2) „ohkaistega“. „Ku patjuga kuda, sis tsuska lang läbi nelä augu (läbi nurga aukude), sis pööra üts kõrd lavak, sis viska lang, sis jälle pööra üts kõrd lavak; ku ohkaistega kuda, sis tsuska lang läbi kate (2) kesmätse augu ja pööra lavak kats kõrra, sis saa ohkane vöö“. (ERM A291:67; vt lisa 4)

Joonis 18 Lõngade asetsemine setu kõlas õhukese vöö puhul

3.4. Keerdude eemaldamine

Kõlade keeramisel tekivad keerud nii kõladest ettepoole kui tahapoole. Neid keerde saab kudumise ajal sõrmega lahutada ja tahapoole nihutada. Mõningase kudumise järel on keerde nii palju, et neid ei ole võimalik tahapoole lükata, ja need takistavad edasist kudumist. Keerdude välja ajamiseks on neli võimalust:

Joonis 19 Karsas (Kabur, Pink, Meriste 2010, lk 282)

- 1) Vöö keeratakse koos kõladega ümber, see pool, mis oli enne all, on nüüd peal. Seejärel jätkatakse kudumist. Keerud lähevad järjest vähehaaval välja ja siis tekivad uuesti. Vastavalt vajadusele tuleb seda ümberkeeramist vöö jooksul korrata. Umbes iga 3 küünra tagant. Selles kohas, kus vöö on ümber keeratud, jääb koelõng lõimelõngade vahelt veidi paistma. Muhus oli selle koha nimetuseks *karsas* (vt joon 19). Karsas kordub umbes 3 küünra (1 küünar = 33 cm) tagant. (ERM EA 10 1925, lk 331 – 333)
- 2) Kõlad keeratakse ühekaupa ümber: esimene kõla paremal äärel keeratakse 180 kraadi vasakule, s.o. ülemine äär alla, järgmine kõla keeratakse paremale, kolmas jälle vasakule,

neljas paremale jne., kuni kõik kõlad on ümber keeratud. Tulemus on sama kui korraga ümberkeeramisel. Ka sedasi tekib *karsas*. (ERM EA 10, lk345)

- 3) Kõlasid hakatakse keerama vastupidises suunas. Kõlasid keeratakse mingi aeg enda poole ja siis endast eemale. Tekib *karsas*. (Kurrik 1932, lk 97)
- 4) Kõlad kinnitatakse omavahel punkti, et need sassi ei läheks. Lõimeotsad lastakse sõlmest lahti ja keerud jooksevad ise välja. Seejärel kinnitatakse lõimeotsad uuesti ja jätkatakse kudumist samas suunas nagu ennegi.

3.5. Kõlapaela otste viimistlemine

Otste viimistlemisest saab rääkida vööde ja ohjade puhul. Kõikjal on kõlapaelte otsade viimistlemisel kasutatud erinevaid mooduseid ning kui Muhu vööd välja arvata, siis paikkondlike eripärasid ei ole. Esinevad järgmised otste viimistlemise viisid: koepinna lõppedes on lõimelõngad kokku seotud, lõimelõngad on villase lõngaga spiraalselt põimitud, otstes on lisalõngade abil moodustatud tutt või on otstes lahtised narmad.

Muhu vööde otsad on omapäraselt viimistletud. Kõlapinna lõppemisele järgneb labane põiming (*naritsetud öö ots*), sellele omakorda lõngaga ümbermähitud osa (*seotis*), mis lõppeb tutiga (*tutt*) (vt foto 20). (Astel 1998, lk 53)

Ohjade otstes on tutid või lahtised narmad ning mõnede otstes on õmmeldud pargitud nahast rihmad.

Foto 20 Muhu vöö ots (Kabur, Pink, Meriste 2010, lk 283)

Kõladega kudumise kohta saab kokkuvõtvalt öelda:

Etnograafiliste kõlapaelte puhul on kasutatud villast lõime- ja linast koematerjali. Vaid mõnedel juhtudel on lõimelõngana kasutatud linast või koelõngana villast. Valdavalt on kõlad ruudukujulised, servapikkusega 5 - 8 cm ja nelja auguga. Setumaal on kõlad ristkülikud, mille pikiservades on kolm auku. Ohjakõlad on vöököladest suuremad. Pael lüüakse kokku peamiselt vöömõõgaga, kuid Muhus kasutati selleks ka kalesit või suruti kude sõrmega kokku.

Kõlapind ja -kiri moodustub kõlade keeramisel, sõltudes nii lõngade asendist kõlades, kõlade keeramise suunast ja rütmist kui ka värvide järjestusest.

Kudumiseks mõõdeti kõigepealt välja soovitud pikkuses lõimelõngad ning seejärel rakendati need reas asetsevatesse kõladesse. Koematerjal keerati väikeseks vihiks, Muhus mässiti koelõnga ka võrguui peale. Lõim on kudumise ajal pingutatud kas kahe punkti vahele või asetatud ringselt. Kootud pind saab tekkida kas kudujust eemale või kuduja poole. On teade ka selle kohta, et kõlaohjasid kootakse mitme inimese poolt mõlemast otsast korraga.

Kõlatehnikaid saab lõime rakendamisest lähtuvalt kolme rühma jagada:

- 1) kõikides kõlas on neli lõnga;
- 2) osades kõlades on neli, osades kaks lõnga;
- 3) kõikides kõlades on kaks lõnga.

Ühte rühma kuuluvad rakenduse poolest sarnased, kuid kõlade keeramise osas erinevad paelad.

Kudumisel tekkivate keerdude eemaldamiseks on erinevaid võimalusi: muuta kudumise suunda või kõlade asendit, mille tulemusel tekib *karsas*, või vabastada lõimeotsad silmusest ja lasta keerdudel välja joosta. Kõlapaelte otste viimistlemiseks on kasutatud erinevaid mooduseid: narmad on koepinna lõppedes kinni seotud, spiraalselt ümber mässitud, lisalõngu lisades tutiks kujundatud või lahtiseks jäetud. Ohjade otstes esinevad ka nahast rihmad.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärgiks oli luua terviklik kirjeldav ja metoodiline materjal tutvustamaks kõlatehnika traditsioonilisi töövõtteid ja tänapäevaseid võimalusi. Samuti luua süsteemne ülevaade eesti etnograafilistest kõlapaeltest.

Kavas oli kirjeldada traditsioonilist kõlapaela valmistamise protsessi kui ka tänapäeval kasutatavaid töövõtteid ning paikkondlike eripärasid. Tegin seda olemasoleva kirjanduse ja Eesti Rahva Muuseumi fondis asuvate kõlapaelte, arhiivis leiduva informatsiooni ning oma töökogemuse põhjal. Esemete legende ja arhiivimaterjale uurides ning kirjandusele toetudes, õnnestus luua üsna täpne kirjeldus traditsioonilisest kõladega kudumisest. Esemete vaatlemise tulemusel koostasın kõlatehnikat ning Eesti kõlapaelasid illustreeriva materjali jooniste, mustriskeemide ja fotode näol.

Kõlapaelte kirjeldamiseks jagasin need paikkondlikest eripäradest, mustri- ja värvikompositsioonist ning funktsioonist lähtuvalt viide rühma: 1) Kagu-Eesti poogad ja vööd, 2) Mulgi alade poogad ja vööd, 3) Saaremaa poogad, 4) Muhu poogad ja vööd ning 5) ohjad. Mõnedes paikkondades (Saaremaa ja Setumaa) on vööd ja poogad püsinud nii tehnika kui kirjekompositsiooni poolest ajas suhteliselt muutumatutena, Mulgimaal ja Muhus on paikkonna sisesed eripärad suuremad ning jälgida saab mõningast muutumist ajas. Ohjade puhul selgus, et nende kudumine on võrreldes vööde ja pookadega laiemalt levinud, kuid olulisi paikkondlike eripärasid ei esinenud.

Kõlatehnikale keskenduv peatükk tutvustab kõladega kudumisel kasutatavaid materjale, töövahendeid ja töövõtteid ning etapiviisiliselt kõladega kudumise protsessi. Etnograafiliste kõlapaelte puhul on kasutatud villast lõime ja linast kudet. Vaid mõnedel juhtudel on lõimelõngana kasutatud linast või koelõngana villast. Valdavalt on kõlad ruudukujulised, servapikkusega 5 - 8 cm ja nelja auguga. Setumaal on kõlad ristkülikud, mille pikiservades on kolm auku. Ohjakõlad on vöököladest suuremad. Minu poolt vaadeldud kõlad ei olnud

märgistatud. Pael lüüakse kokku peamiselt vöömööga, kuid Muhus kasutati selleks ka kalesit või suruti kude sõrmega kokku.

Jooniste ja skeemidega illustreeritud materjal selgitab, kuidas moodustub kõlade keeramisel kõlapind ja -kiri, sõltudes nii lõngade asendist kõlades, kõlade keeramise suunast ja rütmist kui ka värvide järjestusest. Ei selgunud, kas traditsiooniliselt on kõlakirju mingil viisil üles märgitud ja kuidas neid on kujundatud.

Traditsioonilist lõime käärimist ja kõlapaela üles seadmist kirjeldan peamiselt EA-st kogutud andmetele toetudes. Kõigepealt mõõdeti välja soovitud pikkuses lõimelõngad ning seejärel rakendati need reas asetsevatesse kõladesse. Koematerjal loodi väikeseks vihiks, Muhus mässiti koelõnga ka võrguui peale. Lõim on kudumise ajal pingutatud kas kahe punkti vahele või asetatud ringselt. Kootud pind saab tekkida kas kudujust eemale või kuduja poole. On teade ka selle kohta, et kõlaohjasid kootakse mitme inimese poolt mõlemast otsast korraga.

Edasi kirjeldan Eestis kasutatud erinevaid kõlatehnikaid jagades need lõime rakendamisest lähtuvalt kolme rühma.

- 4) kõikides kõlas on neli lõnga;
- 5) osades kõlades on neli, osades kaks lõnga;
- 6) kõikides kõlades on kaks lõnga.

Ühte rühma kuuluvad rakenduse poolest sarnased, kuid kõlade keeramise osas erinevad paelad. Kudumisel tekkivate keerdude eemaldamiseks on erinevaid võimalusi: muuta kudumise suunda või kõlade asendit, mille tulemusel tekib *karsas*, või vabastada lõimeotsad silmusest ja lasta keerdudel välja joosta. Kõlapaelte otste viimistlemiseks on kasutatud erinevaid mooduseid: narmad on koepinna lõppedes kinni seotud, spiraalselt ümber mässitud, lisalõngu lisades tutiks moodustatud või lahtiseks jäetud. Ohjade otstes esinevad ka nahast rihmad.

Uurimuse tulemusena valmis süsteemne materjal, mis annab ülevaate Eestis kasutatud kõlavöödest ja -pookadest ning nende paikkondlikest eripäradest. Töö tutvustab ka selle tehnika traditsioonilisi ja tänapäevaseid töövõtteid ja –protsessi, mille põhjal saab õppida kõladega kudumist.

Edaspidiseks tööks on mitmeid võimalusi. Antud valdkonnas tuleks põhjalikumalt uurida kõlatehnika ajalisi-ruumilisi levikut eesti aladel, lähtudes nii arheoloogilisest kui etnograafilisest ainesest, ning võrrelda seda naabermaadega. Saab keskenduda ka kõlatehnikale ja Eesti ning

välismaa materjalidele tuginedes avardada selle kasutamisevõimalusi. Töö saaks vormistada õpikuks, mida saaks kasutada rahvarõivaste valmistajad ja kandjad, käsitööringide juhendajad ja muud
huvilised.

KASUTATUD KIRJANDUS

Astel, E. 1998. *Eesti Vööd*. Tartu: Kirjastus Imamaa.

Eesti rahvarõivad XIX sajandist ja XX sajandi algult. 1957. Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.

Eesti Rahva Muuseum, *EA 10* 1925, lk 317-351.

Eesti Rahva Muuseum, *EA 17* 1932, lk 637 – 647.

Ingstad, A. S. 2004. *The textiles in the Oseberg ship*.

<http://forest.gen.nz/Medieval/articles/Oseberg/textiles/TEXTILE.HTM><http://hjerleid.trykker.com/files/2010/02/11.jpg>, 22. november 2011.

Kabur, A, Pink, A & Meriste, M. 2010. *Meite Muhu Mustrid*. Tallinn: kirjastus Saara.

Kurrik, H. 1932. *Kõlavöö Eestis*. – ERM Ar. VII, lk 93-124.

Manninen, I. 2009. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Tartu: Eesti Rahva Muuseum.

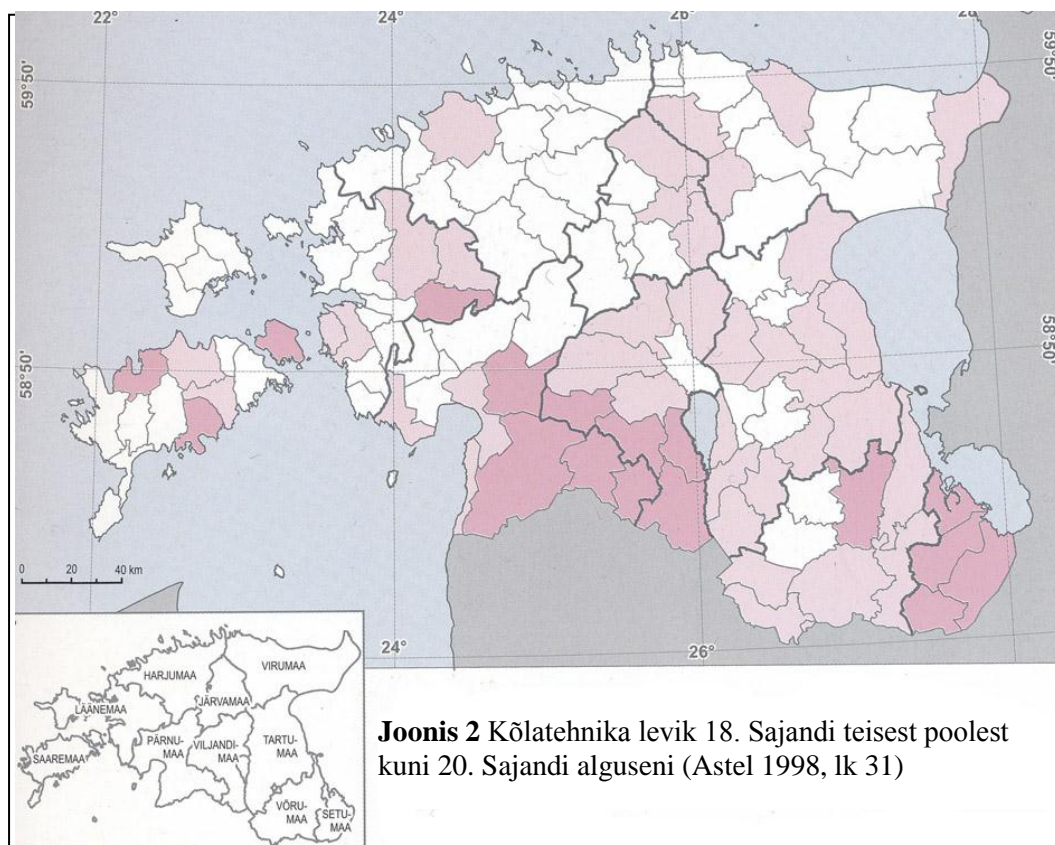
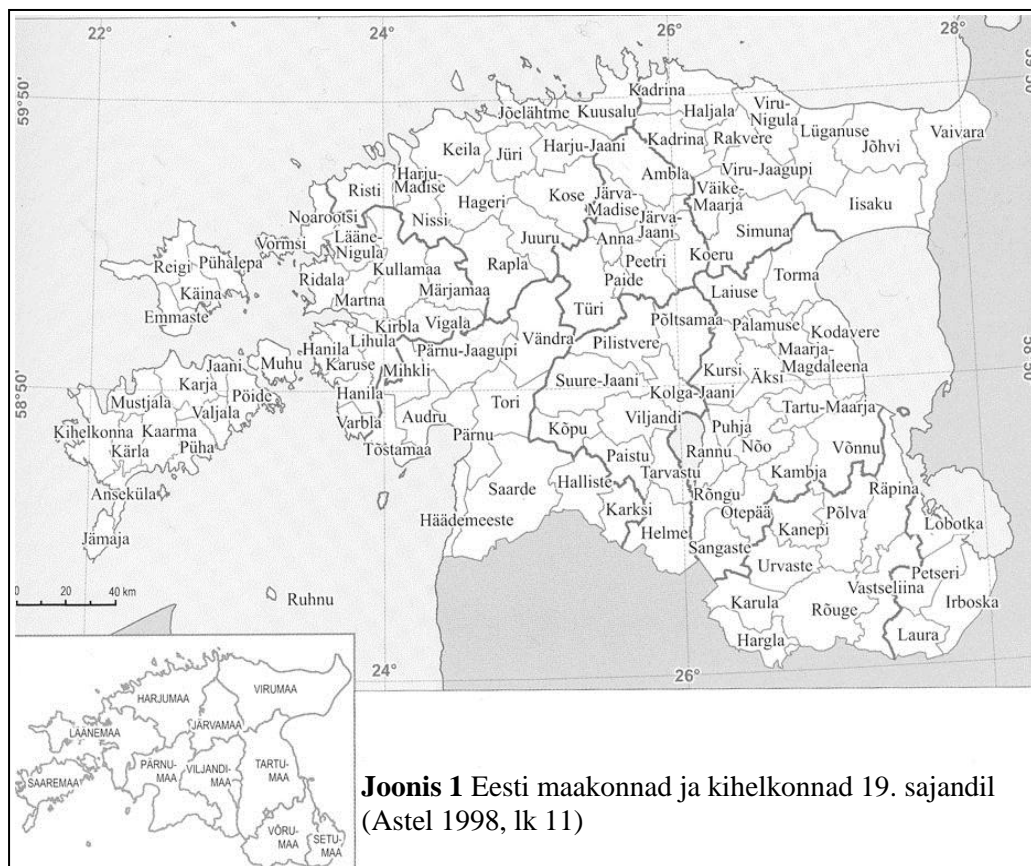
Matsin, A. 2002. *Tekstiiltehnilised vahendid Eestis muinas- ja keskajal*. Tallinn: Eesti Kunstiakadeemia. [Magistritöö].

Raudsepp, A. 2007. *Viielõngaline tekk ja viis sõba*. Viljandi: Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia. [Diplomitöö]

Troska, G., Viires, A., Karu, E., Vahtre, L., Tõnurist, I. 2007. *Eesti rahvakultuuri leksikon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

LISAD

LISA 1 Kaardid

LISA 2 Fotod

Kagu-Eesti poogd ja vööd

Foto 1 ERM A295:31 Petseri, poolõõnes pook

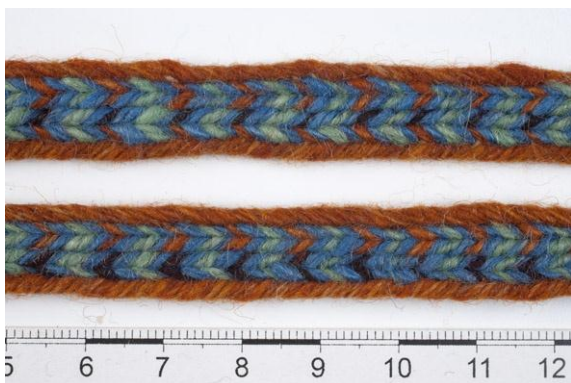
Foto 2 ERM A 151:18 Põlva, pook

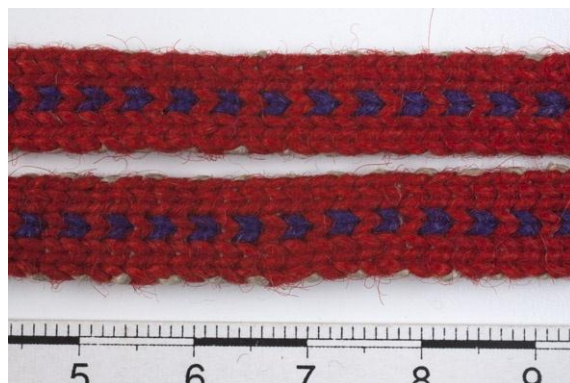
Foto 3 ERM A291:67 Setumaa, vöö

Foto 4 ERM A387:14 Petseri, vöö

Foto 5 ERM A459:21 Petseri, vöö

Foto 6 ERM 6460 Pankjavitsa, vöö

Mulgi alade poogad ja vööd

Foto 7 ERM 1790 Halliste, detail vaipseeliku poogast

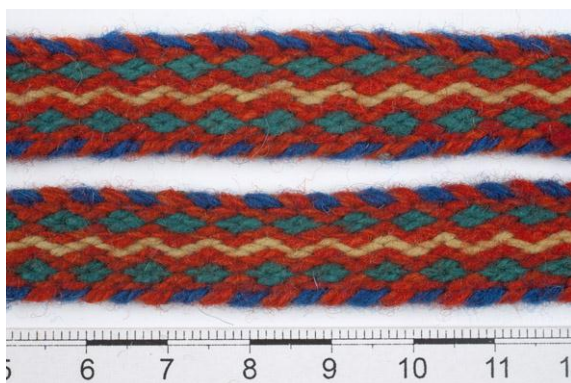
Foto 8 ERM 1790 Halliste, detail vaipseeliku poogast

Foto 9 ERM A564:363 Halliste, vöö

Foto 10 ERM 2981 Saarde, vöö

Foto 11 ERM A120:33 Saarde, vöö

Foto 12 ERM 3421 Karksi, vöö

Saaremaa poogad

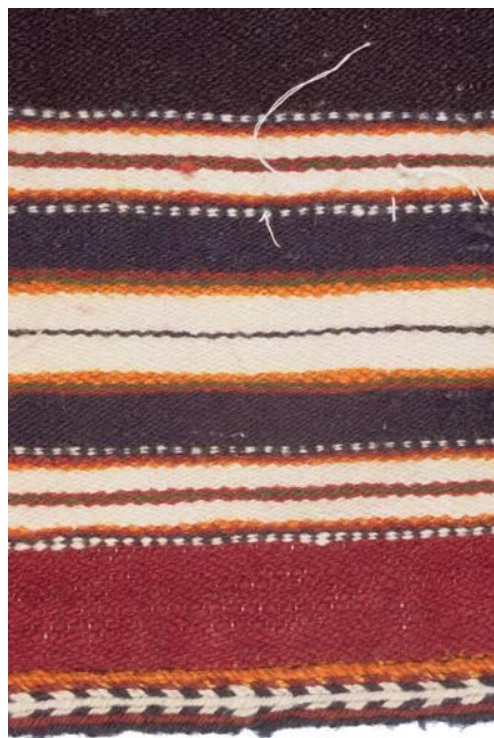
Foto 13 ERM A316:47 Mustjala

Foto 14 ERM A509:2010 Mustjala

Foto 155 ERM A291:331 Püha

Foto 16 ERMA316:56 Püha

Mu
hu

vöö
d ja
poo
gad

Foto 17 ERM A291:293 Karja

Foto 18 ERM A291:300 Valjala

Foto 19 ERM A509:1623 Muhu, vöö (Astel 1998, lk 35)

Foto 20 ERM A12633 Muhu, vöö (Astel 1998, lk 35)

Foto 21 ERM A290:1142 Muhu, *ai*

Foto 22 ERM A506:135 Muhu, *ai*

Foto 23 ERM A621:224 Muhu, *ai*

Foto 164 ERM A611:102 Muhu roositud, *ai*

Ohjad

Foto 25 ERM 3441 Helme

Foto 26 ERM 3923 Kodavere

Foto 27 ERM 13763 Otepää

Foto 28 ERM A509:1615 Muhu

Foto 29 ERM A426:4220 Muhu

Kõlad

Foto 170 ERM 10684 Nissi, kõlad

Foto 31 Seeliku aia keeramine kõladega. Muhu. Foto F. Linnus 1925. (Astel 1998, lk 21)

LISA 3 Mustriskeemid

Kagu-Eesti poogad ja vööd

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
1	L				L	L	L	L	X				
2	L	X	X	X	L	X	X	X					X
3	L	L	L	L	L				X				
4	L	X	X	X	L	X	X	X					X
	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/

Joonis 1 ERM A295:31 Petseri, kõriku pook, pooldõnes

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1												
2												
3												
4												
	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/

Joonis 2 ERM A151:18 Põlva, sõba pook

	I	II	III	IV	V	VI
1						
2						
3						
4						
	\	\	\	\	\	\

Joonis 3 ERM A151:18 Põlva, sõba pook

	I	II	III	IV	V	VI
1						
2						
3						
4						
	/	\	/	\	/	\

Joonis 4 ERM A459:21 Petseri, vöö

	I	II	III	IV	V	VI
1						
2						
3						
4						
	/	/	/	\	\	/

Joonis 5 ERM A387:14 Petseri, vöö

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1												
2	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
3												
4	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\

Joonis 6 ERM 6461 Pankjavitse, vöö

	I	II	III	IV	V	VI
1						
2	X	X	X	X	X	X
3						
4	X	X	X	X	X	X
	\	/	\	/	\	/

Joonis 7 ERM A291:67 Setumaa, vöö

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1								
2	X	X	X	X	X	X	X	X
3								
4	X	X	X	X	X	X	X	X
	/	\	/	\	/	\	/	\

Joonis 8 ERM A387:14 Petseri, vöö

Mulgi alade poogad ja vööd

a)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1				X		X		
2				X		X		
3				X		X		
4				X		X		
	/	\	\	/	\	/	\	\

Joonis 9 ERM 1790 Halliste, sõpu poogad: a) ja b)

b)

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1				X		X		
2				X		X		
3				X		X		
4				X		X		
	/	\	\	/	\	/	\	\

	I	II	III	IV
1				
2				
3				
4				
	\	/	\	/

Joonis 10 ERM 4158 Karksi, pook

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
1														
2														
3														
4														
	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII
1												
2												
3												
4												
	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
1														
2														
3														
4														
	/	/	\	\	/	\	/	\	/	\	/	/	\	\

Joonis 13 ERM 3419 Karksi, vöö

Joonis 14 Saarde ERM A 120:33, vöö

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV
1															
2															
3															
4															
	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\

11 ERM A564:363
z, vöö

Joonis 12 ERM 2981 Saarde, vöö

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
1													
2													
3													
4													
	\	\	/	/	/	\	/	\	/	\	\	/	/

Joonis 15 ERM 17851 Paistu, vöö

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
1														
2														
3														
4														
	\	/	\	\	\	\	\	/	/	/	/	/	\	\

Joonis 16 ERM 3421 Karksi, vöö

Saaremaa poogad

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1								
2								
3								
4								
	/	\	/	\	/	\	/	\

Joonis 17 ERM A509:2010 ja ERM A469:127 Mustjala

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X
1										
2										
3										
4										
	\	/	/	\	\	/	/	\	\	/

Joonis 18 ERM A291:293 Karja

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
1								
2								
3								
4								
	\	\	/	\	/	\	/	/

Joonis 39 ERM A291:331 Püha

	I	II	III	IV	V	VI	VII
1							
2							
3							
4							
	\	\	\	\	/	/	/

Joonis 20 ERM A316:56 Püha

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI
1											
2											
3											
4											
	/	/	\	\	/	\	\	/	\	\	/

Joonis 21 ERM A291:300 Valjala

Muhu poogad

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX
1																			
2																			
3																			
4																			
	\	/	\	/	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	\	/	\

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII
1																		
2																		
3																		
4																		
	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\	/	\

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	IIIX	XIII	XIV	XV	XVI	XVII	XVIII	XIX	XX	XXI	XXII
1																						
2																						
3																						
.																						

Joonis 22 ERM A290:1142 Muhu *ai* .35 Muhu *ai*

.	/	\
---	---	---

Joonis 24 ERM A611:102 Muhu, *ai*

Ohjad

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
1													
2													
3													
4													
	\	/	/	\	/	/	/	\	/	\	/	/	\

Joonis 25 ERM 3441

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
1														
2														
3														
4														
	\	\	\	\	/	/	/	/	/	/	/	/	/	/

Joonis 26 ERM 3923 Kodavere

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII
1													
2													
3													
4													
	\	\	/	/	/	/	\	\	\	\	/	/	/

Joonis 27 ERM 13763 Otepää

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
1														
2														
3														
4														
	/	/	\	\	\	\	\	\	\	\	\	\	/	/

Joonis 28 ERM A 509:1631 Väike -Maarja

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV
1														
2														
3														
4														
	/	/	\	\	\	/	/	\	\	\	\	/	\	\

Joonis 29 ERM A 509:1615 Muhu

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	XIII	XIV	XV	XVI
1																
2																
3																
4																
	\	/	/	/	/	/	\	\	\	/	\	/	/	/	/	\

Joonis 4 ERM A426:4220 Muhu

LISA 4 ERM-i fondis olevate kõlavööde, -pookade, ohjade ja kõlade andmed
pearaamatust, mida töö raames vaatlesin (Vööde, pookade ja kõlade kirjeldused on tabelis, ohjade andmed on esitatatud loeteluna, kuna kirjeldused on liiga pikad tabelis

Eseme nimetus	Museaali nr.	Kirjeldus	Legend	Koht/annetaja/dateering
1. Vöö	ERM A409:23	Kõladega kootud. Värvid: punane, sinine, kollane. Kollane südadena keskel, servadel punased jooned. Kummaski otsas narmatops. Pikkus ühes topsudega 288 cm, laius vaevalt 1 cm.	„meeste hammõ vöö“	Tegemise ja saamise koht Meremäe vald, Ignase küla, Neltsase talu.
2. Vöö	ERM A387:14	Kõlavöö lauakestega, 6 lauakest 8x6 cm suurusega, kahes otsas augud a 3 tükki. Lauakestel lõngad: sinine, lilla, valge ja punane ning roheline. Lilla on äärmine kiri.	Teinud Okse Heering	Meremäe vald, Küllatuva küla, teinud Okse Heering, kinkinud hr Remmel. Korjatud 1931
3. Vöö	ERM A409:24	Vöö, kõladega kootud punasest, kollasest ja lillast, küljes katkenud topsu jäänused. Pikkus 200 cm, laius 1 cm.		Tehtud Meremäe vld, Ignase kl, saadud sealtsamast.
4. Vöö	ERM A291:44	Kõladega koetud. („ohkeiste lavakidiga tettü vöö“), , 1x172 cm., Värvid: punane, roheline, valge villane. Lahtised otsanarmad.	naiste	Setumaa
5. Vöö kõladega	ERM A291:67	Kõladega kootud vöö („lavakidiga tettü vöö“), meeste kannetav, pooleldi koetud. 0,8 cm lai, villane, kollane-roheline keskkoht, punaste äärtega. Vöö küljes on järel neli „kõla“ õhukesest lauast, u 5,5x7 cm suured, kummagis kitsamas küljes 3 ümmargust auku.	Kõlade kohalik nimi on „lavvagu“. Nendega võib vööd kahte viisi kududa: 1) „patjuga“ ja 2) „ohkaistega“. „Ku patjuga kuda, sis tsuska lang läbi nelä augu (läbi nurga aukude), sis pööra üts kõrd lavak, sis viska lang, sis jälle pööra üts kõrd lavak; ku ohkaistega kuda (nii kui käesolev nr), sis tsuska lang läbi kate (2) kesmätse augu ja pööra lavak kats kõrra, sis saa ohkane vöö“.	Setumaa
6. Vöö	ERM A291:102	Kõladega koetud. Mõõdud: 0,8x206 cm. Rohelised ääred, valge-sinine-lilla keskkoht. Lahtised narmad.	„patju lavakidega tettü vöö“, naiste	Setumaa
7. Vöö kõladega	ERM 6460	Vöökudumise riistad ühes pooliku vööga. 8 väikest lauakest (lavvagu)	Lavvagu' üten vüöga. Pankovitsas tehtud. Valm. Tannu Maarja poolt.	Muuseumile müünud Tannu Maarja, Pankovitsa v., Jaaska küla.

esitlemiseks liiga pikad).

8. Vöö kõladega	ERM A509:1639	<p>a) Vöö, kõlavöö tehnikas. Lõim valge linane ja pruunikaspunane villane. Kude valge linane. Pruunikaspunasel põhjal valged täpikesed. Vöö laius 1,2 cm, pikkus 212 cm, lisaks mõlemas otsas 9 cm pikkused narmad. Lõim punane villane ja valge linane, kude linane. Õhuke. Kudumisel on 4 korda keeramise suunda vahetatud.</p> <p>b) Kõlad 1-10. Lavvaku. Nelinurksed õhukesed lauad, nendest 1-8 haavapuust, kõlalaudade 2 vastasküljes 3 augukest. Kõlad 9-10 männapuust, 2 vastasküljes 1 auguke. Kõikide kõlalaudade mõõtmed 6,5x7,5 cm, paksus 0,3 cm. Ühel kõlalaual serv murdunud, kõikidel laudadel kriimustusi. Lauad seotud ühte rukkilillesinise lõngaga.</p>		Setumaa?
--------------------	------------------	---	--	----------

9. Vöö	ERM A177:2	Laius 1,3 cm, pikkus maid. cm, lisaks 7 cm lahtisi nar. Villane lõim, linane kude. Värvid: kollane, lilla, punane, kirsipunane. Lahtised otsanarmad.	Meeste vöö. Kantakse hammel, praegu tarvitusel. Teinud müüja ämm Lobotka vallas ja külas.	Petseri. Müünud Pavel Jakovlev, Petseri v., Kolavino k.
10. Vöö	ERM 6461	Pikkus 142 cm, lisaks 6 cm lahtisi narmad kuumaski otsas, laius 1 cm.	Tegija Tannu Maarja. Lavvakutega tehtud.	Pankjavitse
11. Vöö	ERM A459:21	Pikkus: 173 cm, narmad 8 cm, laius 1,2 cm. Narmad lahtised, lõngu juurde lisatud tutiks. Värvid: pruunikasoranž, sinine, heleroheline, tumepruun (vöö keskel on üks oranž lõng jätkatud tumepruuniga). Kude villane, lõim linane. Paks.		Petseri
12. Vöö	ERM A509:1611	Kõlavöö tehnikas. Lõim mustjas-sinine, tumepunane, kollane ja keskmine roheline villane. Kude must linane. Kirja keskel kollane sik-sak joon. Äärtes mustjassinised jooned. Vöö laius 1cm, pikkus 270 cm, sellest ühes otsas 2 cm pikkused lahtised narmad, teises otseas 24 cm pikkused narmad, mis 14 cm ulatuses kolmeharuliselt palmitsetud, ots tutiks seotud.	Vöö valmistanud E. Jaman Paistu khk, Holstre vallas, Turve talus.	Saadud: A. Jamanilt Paistu khk, Holstre vallast, Olde talust 1924. A. Vanus omandamisel 80 a.
13. Vöö	ERM 19276	Mõõdud: 1x278 cm		Paistu, korjatud 1912
14. Vöö	ERM 4162	1x170 cm, mõlemas otsas tutid narmaste pikkusega kuni 4 cm.	Meeste üüke. Karksi khk. Pilgu talust, 50 a vana.	Karksi, Korjatud 1911. Kinkija Reet Ennuk.
15. Pook	ERM 4158	0,7x265 cm, lõng kohati katkenud.	Puuk, kõrvi (undruku) veere alla õmblemiseks. Koetud Karksi khk, Polli v. Murassu talus. Kudunud Mai Kõeva.	Karksi, korjatud 1911, Kinkija Mai Kõeva, omandamisel 30 a. Vana
16. Vöö	ERM 3419	1,6x182 cm, vöö korras, tutt 3 cm	Puudik. Koetud Karksi khk Kingitud Helme khk Kvorküla v Linsi talust	Karksi, korjatud 1911 Anna Kulkin.
17. Vöö	ERM 3421	1,7x161 cm, tutt 4,5 cm Vöö korras	Puidik. Koetud Karksi khk.	Karksi. Korjatud 1911, kinkija Mai Einer. Kingitud Helme Pisukse talust. 25 a vana.
18. Vöö	ERM A 299:8	1,5x273 cm . Villane punane põhivärv lilla äärtega kirjadega. 2 kollase joonega, mille vahel roheline ristiline kiri. Otsades narmatutid.	Meeste vööke (pook-ööke). Mehed kandsid seda kasuka peal talvel, mõned vahvad (toredad, uhked) poisid kandsid ka suvel öökest kuue peal. Pook-ööke kutsuti sellepärast, et teda tehti nende lauakestega, millega pook tehti. Pook on kitsas pael, mida naised kandsid	Kinkinud Leena Reisik. Halliste khk, Laatre v, Penni t. Muuseumile saadud 1924 a maikuul.

			kõrdi alumise veere all. Värv enamalt punane, pärastpoole ka juba sinine.	
19. Kõlad	ERM 10684	Pooga lauad	Tarvitati särgi pookade kudumiseks. Pook oli kõva paal, mis naeste särkidele alla aeti, et särk alt katki ei kuluks. Pooga laudasid oli neli.	Kinkinud Mari Reede Nissi khk., Russalo v., Kruusiaugu talust. Vanus üle 100 (korjatud 1913)
20. Kõlad	ERM 3827	Kõlad (niieklopid)	Ohja perade ja sedelga vööde valmistamiseks. Tehtud Torma khk., Võtikvere v. ja külas, Sõõra talus	Kingitud Torma, Võtikvere v. ja k., Kõnnu Vaatsepa talust. 28 a. Vanad. Tegija Jaak Kullak. Korj 1911. kinkija Rosalie Peason
21. Kõlad	ERM 12381	Aikudumise riistad (kõlad). 9 kõla.	Tehtud Mustjala khk.	Kinkija Mihkel (Mikail) Kauber Mustjala khk., Paatsa k., Tiidu talust. Vanus 30 a (1913)
22. Kõlad	ERM 19157	Kõlad. 5 puuplaati, 6,5x6,5 cm. Igäs nurgas auk. Üks ümmarguste nurkadga, teised tõmbinurgalised.		Halliste
23. Kõlad	ERM 19422	„Kõlade“. 12 puutahvli, suurus 7x7 cm. Igäs nurgas auk.	Sõukse ja pallapoole kudumiseks. Tehtud Tarvastu khk., Vooru v., Joosepi talus.	Kinkija Võnnu khk., Vastse-Võnnu vald, Terikeste külast Pr. L (Rdl) Rull.
24. Kõlad	ERM A33:4	Kõlad 2 tk. Puust, siniseks värvitud: 6x6 cm, ümmarguste nurkadega, milles igas väike auk.		Müünud Kata Lääts, Saarde khk., Voltvelti vald, Raeli talust.

25. ERM A656:30 Põlva. Ohjad, valmistatud pruunikast pargitud loomanahast ning oranžist villasest lõngast kõladega kootud keskosast. Keskosa on õmmeldud nahast otste külge, kusjuures ühenduse tugevdamiseks on nahast osadele veel peale õmmeldud väike nahkriba ning lõngastosa otsa nahale 5 cm pikkune metallkinniti. Nahast osad lõpevad rauast, pealt nikeldatud pannaldeg. Ohjaotste külge on õmmeldud 38,5 cm pikkused teravneva otsaga naharibad, mille lahtine ots kinnitub pandla tilguti külge läbi vastava augu. Otsa kinnitumist tugevdab risti üle ohja otsa käiv nahast aas.

Ohjade üldpikkus on 942 cm, sellest kõladega kootud os pikkus 542 cm, ühe nahariba pikkus 198cm ja teise pikkus 202 cm. Kõladega kootud osa laius 3 cm ja nahkrihma laius 2,5 cm. Ohjad on kulunud, eriti nahast osad. Kõladega kootud osal ääred kohati narmendavad.

Eseme valmistasid 1930-ndatel aastatel kinkija ema Ida Heering (1888-1974) ja isa Karl Heering (1876-1955) Põlva khk. Mooste v. Siimuniidumetsavahi kohal, kus isa oli metsavahiks. Isa pani ema poolt kootud ohjadele nahk- ja metallosad külge.

„Kõladega kududa oskas Ann Padar, kes tegi teki A656:27. Tema õpetas ka emale“.

Kinkinud Amanda Kõiv (s. 1919). EM-i korrespondent, elukoht Tartu Kuu 4-8.

26. ERM A670:32 Tarvastu. Ohjad, kosjaohjad. Valmistatud nahkrihmast ja kõladega kootud paelast. Ohjade keskosa on 530 cm pikkusest kõladega kootud paelast, mille otsa on kinnitatud pargitud nahast ribad. Kõladega kootud paela lõim on jäme punane, lillakassine ja oranž villane lõng. Kude lillakassine villane lõng. Paela põhivärv on punane, servade ligidal korduvad lillakassinised lapid, keskel oranžid täpid. Kummaski otsas on nahal raudpannal. Ohjade üldpikkus 812 cm, nahast osa laius 3 cm, paela laius 4 cm. Pandlad roostetanud, nahk kulunud, pael kohati servast katkine ja esineb parandatud kohti.

Tehtud talu endise peremehe Ants Antoni (1858-1942) õdede poolt talle kosjaohjadeks 1880-ndail aastail.

Kinkija Margarete Pruul, sünd 1912 a. Vanus ~60 aastat. Kinkija on pärit Saaremaalt, siin elanud 45 aastat.

27. ERM A691:3 a,b Kõpu. Ohjad, nahast. 2,7 cm laiune, 169,5 cm pikkune rihm, mille üks ots pikalt ahenev ja ümar, otsast 26 cm kaugusel metallist pannal, mis kinnitub 9 cm pikkuse nahariba külge, mis omakorda õmmeldud takunõõriga eelpistes ohja külge. Topeltnaha osal keskel risti 1 cm laiune naharibast aas. Nahast osa teise otsa kinnitub 3,5 cm laiune mitmekordne punasest kahekordsest lõngast 348 cm pikkune ohi. Ühenduskohal nahast ohjarihm kahekordne 7,5 cm ulatuses, selle vahel lõngast ohi. Nahkosa servadest õmmeldud takuse nõõriga eelpistes. Tugevduseks metallist klamber. Ohja kootud osal keskel üks rida musti täppe: kaks silmust musta, kaks silmust punast, servad musta lõngaga. Ohjade kogupikkus A 515 cm, B 381+118 cm, tugevdusklamber 5,5 x 2,5 cm. Ohjade kootud osa kohati katkenud, paiguti musta lõngaga parandatud. B kootud osa pooleks. Metallist pandlad roostes, nahk kulunud.

Seesuguseid ohje kasutati kiriku- ja pulmasõidul. Valmistati ise. Neid ohje kasutati veel 20-ndatel aastatel.

Ohjad saadud Kõpu khk. Kõpust. Viljandi raj. Kõpu k/n Kõpu kolhoos. Tooni talust Mihkel Tedre käest kingitusena.

28. ERM A692:88 Tarvastu. Kõlaohjad, mitmekordsest punasest ja mustast villasest lõngast kõladega kootud. Ohjade põhitoon on punane, keskel must triip. Ohjad koosnevad kahest osast, mida keskelt ühendab suur punase-musta-kirju tutt. Ohjade pikkus 210 cm ja 225 cm. Laius 4,5 cm, tutt ~8 cm. Must triip 0,7 cm. Lõng mõnest kohast katkenud, plekid.

Kõlaohjad müünud muuseumile Priskilla Rennit, sünd 1910 a. Elukoht Tartu Paju 21, 5.- rubla eest.

Vöö tegi Anu Säga (1838-1932) Tarvastu khk. Suislepa v. Järveküla Metsavahi talu.

29. ERM A692:89 Tarvastu. Kõlaohjad, mitmekordsest punasest ja mustast villasest lõngast, kõladega kootud. Ohjad keskelt punased, servades mustad triibud. Esemepikkus 592 cm, laius 3 cm, keskmine punane osa 2 cm, mustad triibud 0,5 cm. Lõng mõnest kohast katkenud, plekid.

Kõlaohjad müünud muuseumile Priskilla Rennit, sünd 1910 a. Elukoht Tartu Paju 21, 5.- rubla eest.

Vöö tegi Anu Säga (1838-1932) Tarvastu khk. Suislepa v. Järveküla Metsavahi talu.

30. ERM A366:1 Paistu. Ohjad, valge linase põhja ja punase villase kirjaga, kujutud mõõgaga. Pikkus 512 cm, laius 2,7 cm. Eriline ornament puudub: ohjapaela keskosas vaheldub lihtsalt punane põikijutt valgega ja äärtega paralleelselt kulgeb ~5cm laiune punane jutt.

Ohjade vanus 145 a. Tegija teadmata. Kinkinud Aleksander Roger (Valga, Kesk tn 22)

Tehtud Paistu kihelkonnas, Heimtalis. Kogutud 1931/32 a.

31. ERM A509:1631 Väike-Maarja. Ohja katkend, kõlavöö tehnikas. Lõim punane ja must villane lõnd, kude must linane. Punasel põhjal kahes reas mustad kaldruudud. Ääred mustad. Ohja laius 3,5 cm, katkendi pikkus 10 cm. Otsad hargnenud, ääred kulunud.

Valmistatud Väike-Maarja khk., Vao vallas, Vao külas. Tegija ja vanuse kohta andmed puuduvad. Saadud samast 1921 a. A. Veinbaumilt. „ohjade jätk kodus tehtud“.

32. ERM A509:1615 Muhu. Ohi, hobuseohi. Kõlavöö tehnikas. Lõim hallikassinine jäme linane, aniliinlilla ja rukkilillesinine villane. Kude hallikassinine linane. Kiri lilla. Äärtes sinised täpid. Ohja laius 2,3 cm, pikkus 238 cm, sellest ühes otsas 1cm, teises 8 cm pikkused lahtised narmad.

Ohi valmistatud Muhus. Hellamaa vallas, Vahtraste külas. Tegija kohta andmed puuduvad.

Saadud 1920 a. Muhust, Vahtraste külast, Keskküla talust. Vanus omandamisel 5 aastat.

„Endised kiriohjad on praegu Muhust kadunud. Ka ei tehtudki siin iseäralisi ohje, ei olnud selleks tarvidust“.

33. ERM 17428 Võnnu. Ohjaots, tumepunane. Pikkus 104, l 3 cm, ühes otsas narmad. Lõim 2x villane, kude mitmekordne linane.

Tegemis- või leiukoht Rasinas.kunkinud A. Tihk, Rasina vald, Lahuküla. Teinud M. Reili. Asja vanus omandamisel 40 a. Muuseumi 1915. a.

34. ERM 13763 Otepää. Ohjatükk. Kõladega kootud, kiri hõbepaju oksa järele tehtud. Pikkus 103, l 3,2. Lõim 2x villane punane ja must, kude jäme 10 linane nõör. Kahest kohast kokku õmmeldud.

Tegemis- või leiukoht Saluola, Tedre talu. Tegija teadmata.

Asja vanus omandamisel 15 a. (1913)

35. ERM 3923 Kodavere, Torma. Ohja perad (keskosa, mida käes hoitakse) ja tükk ohja. Koetud kõladega (kloppniied). Kiri oma loodud. Pikkus 134 cm, laius 3,8 cm. Lühikesed narmad

Koetud Kodavere khk., Pala v., Kingsepa talus. Kingitud Torma khk., Roela v., Tuulavere k., Peebu-Juhani talust. 25 a. Vanad (1911). Kinkija Jaan Mägi.

36. ERM 3441 Helme. Tükk ohjast. Pikkus 97, laius 3,8 cm. 2x villane kude, must 2x jäme villane lõim.

Helme khk., Lõve v., Käära talu. 31 a. Vana (korjatud 1911). Tehtud peidmehele kosjaohjaks.

Kinkinud Marie Juhanson.

SUMMARY

Estonian ethnographical tablet woven bands from the 18th-19th century and the tablet weaving technique

L-L. Viitkin

Tablet weaving technique is one of the oldest textile techniques and is very widespread all over the world. Information that illustrates tablet weaving in Estonia is mostly from the second half of the 18th century and from the 19th century. Tablet weaving was used to make the braidings for rugs and skirts, tablet woven were also waistbands and reins.

So far the topic has been described only compendiously and there is no taxonomy about tablet weaving. The problem of the study can be observed from two aspects – the technique and regional characteristics of tablet woven bands. What materials and tools were used in this technique? What was the weaving process like? How to weave bands nowadays? What are the regional characteristics of bands woven in Estonia in the 18th and 19th century?

The purpose of this thesis is to create an entire and descriptive methodical material that is illustrated with schemes and drawings to make one acquainted with traditional and contemporary process of tablet weaving. Also to create a systematic overview of tablet woven bands. This thesis consists of three chapters.

In the first chapter an overview of history of the technique in the world and in Estonia is given.

The second chapter is about the pattern and colour compositions, measurements, titivations and usage of bands from different part of Estonia. According to regions, bands are devided into four groups: 1) southeastern braidings and bands; 2) braidings and bands from the historical Mulgi region; 3) braidings made on the island Saaremaa; 4) bands and braidings made on the island Muhu; 5) the reins. In some of the regions (Saaremaa and Setumaa) the technique and composition of bands and braidings have not changed in time. The characteristics have changed

more during the time in Mulgimaa and on the island Muhu. One of the result of the research shows that weaving the reins was more widespread but there were no substantial regional characteristics.

Third chapter concentrates on the tablet weaving techniques. It describes tools and materials that are used, also the step by step process of weaving: making the warp, attaching tablets, preparing the weft, the position of the weaver towards the weft, different weaving techniques, removing the coils that come up in the weaving process, titivating fringes.

Result of the research is a systematical material that contains an overview and regional characteristics of tablet woven waistbands and braidings in Estonia. Thesis describes traditional and contemporary process of the technique that can be used when learning the tablet weaving technique.